

S i k r i n g s p r o s j e k t e t

Virkemidler og verktøy for sikring av kulturminner

Innhold:

Innledning	5
Sikringsprosjektet	9
Sammendrag og anbefalinger	17
Brann	25
Sandviken	29
Sikring av fredete og verneverdige bygninger mot brann og ulykker	33
Sikring av fredete og verneverdige bygninger mot forfall	43
Sikring av brannsmitteområder	51
Juridiske virkemidler	57
Økonomiske virkemidler	67
Myndighet og roller	71
Erfaringer fra Sikringsprosjektet	77
Nettverk og andre prosjekter	83

Innledning

Kulturminner er ikke en fornybar ressurs.

Bergen som historisk by er viktig for regionens identitet, noe som synliggjøres i markedsføring av byen i utallige uttalelser om hva som er dens særtrekk, karakter og tiltrekningskraft. Kulturminner er viktige materielle spor fra fortiden som kan øke forståelsen av historien og opplevelsen av tid og stedsidentitet, gi ny kunnskap og styrke egen identitetsfølelse og tilhørighet. Med kunnskap om kulturminnene som omgir oss, kan byen formes og utvikles i forståelse med dens fortid.

I det daglige er ikke alltid kulturminnene langt fremme i bevisstheten. Når de forsvinner, er det en påminnelse om hvor sårbare kulturminner er, og temaet får fornyet oppmerksomhet. Bergen opplevde flere dramatiske branner i 2008. Ingen menneskeliv gikk tapt, men bygninger med store kulturminneverdier ble sterkt skadet eller ødelagt, deriblant fire fredete sjøboder fra 16- og 1700-tallet. 6. september 2008 brant Skuteviksboder 11-14, hvor nr 13 og nr 12 ble totalskadd. Allerede 12. september samme år var det en ny brann i en av byens historiske sjøboder. Lehmkuhlboden, Sandviksboder 76a, ble totalskadd i brann. I tillegg brant det på kort tid i to verneverdige tette trehusmiljø og også der gikk 1700-talls hus tapt.

Forvaltning av fredete kulturminner ligger under Miljøverndepartementet. Miljøvernminister Erik Solheim kom til Bergen etter sjøbodbrannene for å se skadene og for å ha møte med den politiske ledelsen i Bergen kommune. Miljøvernministeren inviterte til samarbeid som oppfølging etter brannene.

“Hva kan man gjøre for å hindre at kulturminner brenner? Har man tilstrekkelige verktøy og virkemidler, og er disse fornuftig plassert i systemet? ”

Som en oppfølging av dette inviterte Bergen kommune til møte den 30.oktober 2008. Miljøverndepartementet, Direktoratet for Samfunnssikkerhet og beredskap (DSB), Riksantikvaren (Direktoratet for kulturminnevern) og Hordaland fylkeskommune ved Fylkeskonservatoren var invitert. Også Statens bygningstekniske etat ble invitert inn i prosjektet. Bergen kommune var representert med Bergen Brannvesen, Byantikvaren, Etat for byggesak og private planer, Etat for plan og geodata, Byrådsavdeling for byggesaker og bydeler¹ og Byrådsavdeling for byutvikling, klima og miljø. I møtet besluttet partene å opprette et felles prosjekt for å se på virkemidler og løsninger for sikring mot brann, forfall og ulykker i verneverdige og fredete bygninger og i brannsmitteområder. Prosjektet ble kalt Sikringsprosjektet, og ansvaret for gjennomføring ble lagt til Bergen kommune. Under arbeidet med Sikringsprosjektet har kommunen som lokal myndighet også aktivt forbedret felles rutiner og prosesser knyttet til sikring og vern av kulturhistoriske verdier.

Stortinget har vedtatt nasjonale mål for sikring av kulturminner mot tap². Kulturminner skal ikke gå tapt ved brann, og tapet av kulturminner skal ikke overstige 0.5 prosent årlig. Sikringsprosjektet har hatt som målsetting å vurdere noen av forutsetningene for å nå disse målene.

¹ Byrådsavdeling for byggesaker og bydeler ble nedlagt i 2010 og etat for byggesak og private planer gikk inn i Byrådsavdeling for byutvikling, klima og miljø, mens Bergen Brannvesen gikk inn i Byrådsleders avdeling.

² Stotingsmelding nr 35 (2008-2009) og Sortingsmelding nr 16 (2004-2005)

Prosjektet ble finansiert gjennom kommunale ressurser i tillegg til at alle de deltakende institusjonene selv dekket sine omkostninger til møtevirksomhet og tidsbruk. En vesentlig kvalitet ved prosjektet har vært samarbeidet og samlingen av kompetanse på tvers av etater, forvaltninger og forvaltningsnivå på både lokalt, regionalt og nasjonalt plan. Her skiller prosjektet seg ut i både norsk og skandinavisk sammenheng. Denne tverrfagligheten i et prosjekt med mange faginstanser som på ulike måter har fagansvar for brannsikkerhet og verneverdige og fredete bygninger har vært av uvurderlig verdi.

De to direktoratene har overordnet nasjonalt ansvar for sine fagområder, mens fylkeskommunen har et regionalt planansvar og forvaltningsansvar etter kulturminneloven. Kommunen har et hovedansvar for brannforebygging og tilsyn lokalt og for ivaretagelse av kulturhistoriske verdier gjennom brann- og eksplosjonsvernloven og plan- og bygningsloven. Det var derfor naturlig å plassere prosjektstyringen hos Bergen kommune. Dette er også i tråd med ansvarsfordeling slik den fastsettes i stortingsmeldingen "Å leve med kulturminner". Denne stortingsmeldingen er et viktig grunnlagsdokument for prosjektet.³ Her slås det fast at eier har hovedansvaret for sine kulturminner men at den offentlige forvaltningen skal være en pådriver i arbeidet med å sikre kulturminner:

"Som planleggings- og reguleringsmyndighet er kommunen uten sammensammenlikning den største forvalteren av samfunnsutviklingen, blant annet gjennom utvikling av plan- og bygningsloven og bedre tilgang på registre og kunnskap. Tydelige roller, klare ansvarsforhold, riktig myndighetsfordeling og godt fungerende samarbeidsrutiner er viktige forutsetninger for at de lokale myndighetene skal kunne ta ansvar og fylle sin funksjon på en god måte."

³ Stortingsmelding nr 16 (2004-2005)

Sikringsprosjektet

Forankring av Sikringsprosjektet

“Å leve med kulturminner” handler om kulturminnevernet i Norge og er en handlingsplan frem mot 2020. Meldingen ble lagt fram av Bondevik-regjeringen men støttes også av nåværende regjering. Stortingsmeldingen slår allerede innledningsvis fast at det er et mål å stoppe forfallet og tap av kulturminner:

“I St.meld. nr. 16 (2004–2005) “Å leve med kulturminner” presenterer regjeringen en handlingsplan for kulturminnepolitikken fram mot 2020. Målet med tiltakene i handlingsplanen er å stoppe forfallet og tapet av verdifulle kulturminner. Politikken skal bidra til at kulturminner og kulturmiljøer kan gi også kommende generasjoner kunnskap og opplevelser. Regjeringen vil at kulturminnene skal bevares som verdifulle ressurser og være med på å skape verdier i levende lokalsamfunn. Meldingen er utarbeidet med bakgrunn i kulturminneutvalgets utredning, NOU 2002:1 Fortid former framtid – Utfordringer i en ny kulturminnepolitik- og høringen av denne.”

Her formuleres klare resultatmål knyttet til reduksjon av tap og forfall. Analyser og vurderinger av tilstanden til viktige kulturminner og kulturmiljøer, viser at mange av dem forfaller, ødelegges eller fjernes. Tapet av kulturminner akselererer. Stortingsmeldingen gir en beskrivelse av utfordringene forvaltningen, eierne og andre aktører står overfor i arbeidet med å sikre disse verdiene som ressurser for samfunnet.

“Å leve med kulturminner” er basert på erfaringer etter den forrige stortingsmeldingen fra 2000 hvor det ble fastsatt nasjonale mål for kulturminnepolitikken.⁴ I 2004 viste analyser at rundt 0,7 prosent av verneverdige kulturminner årlig forsvant og at situasjonen fortsatt var preget av stort forfall, skader og ødeleggelser. Dette var bakgrunnen for nye nasjonale resultatmål i stortingsmeldingen “Å leve med kulturminner”:

1. “Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller, skal minimaliseres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0,5 prosent årlig.”
2. “Fredete og fredningsverdige kulturminner og kulturmiljøer skal være sikret og ha ordinært vedlikeholds nivå innen 2020.”

Sikringsprosjektet har sett på noen av betingelsene for måloppnåelse; virkemidler og verktøy for sikring av kulturminner, og anvendelsen av disse.

“Brannsikkerhet” (stortingsmelding nr 35 (2008 -2009)) omhandler forebygging og brannvesenets redningsoppgaver. Innledningsvis i meldingen fastslås at målrettet satsing på forbyggende arbeid er Regjeringens hovedstrategi for å forhindre og redusere konsekvensene av branner.

⁶ Disse ble formulert i stortingsmeldingen “Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand”, St.meld. nr. 8 (1999–2000): “Det årlige tapet av kulturminner og kulturmiljøer som følge av fjerning, ødeleggelse eller forfall skal minimaliseres, og skal innen år 2008 ikke overstige 0,5 prosent årlig.”

Forebyggende innsats vil aldri helt avverge at branner og andre akutte hendelser inntreffer, og Regjeringen sier derfor også at en ønsker å bedre beredskapen og håndteringsevnen ved slike hendelser. I stortingsmeldingen fastsetter Regjeringen nasjonale mål for brannvernarbeidet i årene fremover. Disse skal være styrende for tiltak som iverksettes på brannvernområdet og danne utgangspunkt for prioritering av ressurser. De er:

- Færre omkomne i brann
- Unngå tap av uerstattelige kulturhistoriske verdier
- Unngå branner som lammer kritiske samfunnsfunksjoner
- Styrket beredskap og håndteringsevne
- Mindre tap av materielle verdier

Allerede i 2001 slo myndighetene fast at det er et mål at branner med tap av uerstattelige nasjonale kulturverdier ikke skal forekomme⁵. Begrepet "uerstattelige kulturverdier" defineres som "verdier som ikke kan gjenopprettes dersom de går tapt i brann"⁶. Når det gjelder målet om å unngå tap av uerstattelige kulturhistoriske verdier, sier stortingsmeldingen at brann anses som en av de største truslene mot den materielle kulturarven, det vil si bygninger, anlegg, gjenstander og dokumenter i ulike medier så som papir, fotografi, lydfestinger, film, videogram og elektroniske medier. Regjeringen mener videre at brannsikring av kulturhistoriske verdier må ha prioritet foran materielle verdier generelt, og legger til grunn at tiltak og virkemidler som settes inn med sikte på å redusere antallet omkomne, også vil ha effekt på de materielle tapene. Det vil bli vurdert om brann- og eksplosjonsvernloven og kulturminneloven ivaretar brannsikkerheten i kulturhistoriske objekter på en hensiktsmessig måte.

Stortingsmelding 35 nevner Sikringsprosjektet spesielt i kapittel 5:

"Som en følge av flere branner i Bergen i 2008, er det, etter initiativ fra Bergen kommune, innledet et prosjekt som ser på juridiske virkemidler og bybrannsikring. Her deltar både Riksantikvaren og Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (DSB) da prosjektet vil gi kunnskap som vil ha overføringsverdi til resten av landet. Erfaringene vil bli lagt til grunn i det videre brannforebyggende arbeidet for å sikre våre kulturverdier. Arbeidet skal blant annet bidra til å klarlegge forholdet mellom brannrisiko og kulturminnevern, og vurdere behovet for mer effektiv bruk og oppfølging av eksisterende virkemidler, både i kulturminnelovgivningen og i brannvernlovgivningen. Det ligger også til dette arbeidet å utrede hjemlene for å tvinge gjennom nødvendige sikringstiltak.

Miljøverndepartementet og Justisdepartementet vil på bakgrunn av resultatene fra prosjektet i Bergen be Riksantikvaren og DSB å vurdere behov for endringer i regelverket med sikte på klarere krav til brannsikring."⁷

⁵ Stortingsmelding 41 (2000-2001): Brann- og eksplosjonsvern

⁶ Stortingsmelding 35 (2008-2009): Brannsikkerhet

⁷ St.mld. 35: Kapittel 5.3.1

Prosjektorganisering i Sikringsprosjektet

Sikringsprosjektet har vært organisert med en styringsgruppe og tre arbeidsgrupper samt en prosjektleder ansatt fra 1.juni 2009 til 1.desember 2010, organisatorisk plassert i Byrådsavdeling for byutvikling, klima og miljø. Styringsgruppen har vært ledet av kommunaldirektør for byutvikling, klima og miljø, Edel Eikeseth. Prosjektorganisasjonen ble etablert i møte 23. januar 2009. Styringsgruppen har hatt det overordnede ansvaret for prosjektet og har gitt føringer og mandat til arbeidsgruppene arbeid. Flere av styringsgruppens medlemmer har også deltatt i arbeidsgrupper og dette har gitt en tett oppfølging i prosjektet.

Styringsgruppens sammensetning

Edel Eikeseth, kommunaldirektør, Bergen kommune

Terje Olav Austerheim, sjefsingeniør,
Direktoratet for Samfunnssikkerhet og Beredskap

Harald Ibenholt, seksjonsleder,
Riksantikvaren (Direktoratet for kulturminnevern)

Karl M. Johnsen, seniorrådgiver, Statens bygningstekniske etat

Per Morten Ekerhovd, fylkeskonservator, Hordaland fylkeskommune

Helge Eidsnes, brannsjef, Bergen kommune

Siri Myrvoll, byantikvar, Bergen kommune

Petter Wiberg, fagdirektør, Bergen kommune

Også lederne i arbeidsgruppene har møtt i styringsgruppens møter.

De fleste samarbeidspartnerne i Sikringsprosjektet har vært representert med ett eller flere medlemmer i de tre arbeidsgruppene. Slik har hver gruppe hatt en tverrfaglig sammensetning av spisskompetanse som gjenspeiler Sikringsprosjektets helhetlige tenkning. Prosjektleder Johanne Gillow og avdelingsleder Anders Leonhard Blakseth har begge vært med i alle arbeidsgruppene og hatt koordinerende roller. Prosjektleder har også representert Byantikvaren i arbeidsgruppene.

Gruppene hadde ulikt hovedfokus innenfor sikringsarbeidet:

Arbeidsgruppe 1: Sikring av verneverdige og fredete bygninger mot forfall, brann og ulykker

Marit Sørstrøm, seksjonssjef,
Byrådsavdeling for byutvikling, klima og miljø (leder)

Kjell Andresen, seniorrådgiver, Riksantikvaren

David Sandved, spesialrådgiver, Hordaland fylkeskommune

Bjørn Næss, senioringeniør, Bergen brannvesen,
Bergen kommune (vikar for Blakseth deler av prosjektperioden)

Trygve Sæle, seksjonsleder,
etat for byggesak og private planer, Bergen kommune

Anders Leonhard Blakseth, avdelingsleder,
Bergen brannvesen, Bergen kommune

Johanne Gillow, prosjektleder,
Byrådsavdeling for byutvikling, klima og miljø/Byantikvaren, Bergen kommune

Arbeidsgruppe 2: Juridiske og økonomiske virkemidler

Ulf Sæterdal, seksjonsleder,
Etat for byggesak og private planer, Bergen kommune (leder)

Espen Gilboe-Hermansen, jurist,
Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap

Karl M. Johnsen, seniorrådgiver, Statens bygningstekniske etat

Gunhild Skrøvseth, jurist, Riksantikvaren

Øyvind Rune Bjørkås, jurist, Hordaland fylkeskommune

Bjørn Bertelsen, jurist, etat for byggesak og private planer, Bergen kommune

Kjell Aga, direktør, Bergen kommunale bygg, Bergen kommune

Gudrun Stefansdottir, seniorarkitekt,
Etat for plan og geodata, Bergen kommune

Anders Leonhard Blakseth, avdelingsleder,
Bergen brannvesen, Bergen kommune

Johanne Gillow, prosjektleder,
Byrådsavdeling for byutvikling, klima og miljø/Byantikvaren, Bergen kommune

Arbeidsgruppe 3: Sikring av brannsmiteområder

Petter Wiberg, fagdirektør, Bergen kommune (leder)

Terje Olav Austerheim, sjefsingeniør,
Direktoratet for Samfunnssikkerhet og Beredskap

Einar Karlsen, seniorrådgiver, Riksantikvaren

David Sandved, spesialrådgiver, Hordaland fylkeskommune

Helge Eidsnes, brannsjef, Bergen Brannvesen, Bergen kommune

Gudrun Stefansdottir, seniorarkitekt,
Etat for plan og geodata, Bergen kommune

Rigmor Huus, rådgiver, Byantikvaren, Bergen kommune

Anders Leonhard Blakseth, avdelingsleder,
Bergen brannvesen, Bergen kommune

Johanne Gillow, prosjektleder,
Byrådsavdeling for byutvikling, klima og miljø/Byantikvaren, Bergen kommune

Arbeidsform

Arbeidet har vært organisert rundt arbeidsgruppene som har hatt møter og befaringer og arbeidet i henhold til mandatene forankret i styringsgruppen. Det ble arrangert en felles workshop for hele prosjektgruppen januar 2010, der problemstillinger knyttet til prosjektet ble drøftet og arbeidsgruppenes arbeid samordnet.

Problemstillinger og mandat

Problemstillinger og mandat ble vedtatt av styringsgruppen 27.februar 2009 etter diskusjoner i arbeidsgruppene. Da prosjektet ble opprettet, var det kortsiktige målet umiddelbar sikring mot videre forfall, brann og ulykker. Søndag 13.september 2008, dagen etter brannen i Lehmkuhlboden, ble alle de resterende sjøbodene besiktiget av Byantikvaren og Fylkeskonservatoren og aktuelle eiere ble kontaktet med anmodning om enkle sikringsgrep. Det ble så umiddelbart organisert og gjennomført et samordnet kommunalt tilsyn i alle sjøbodene og annen sjønær bebyggelse i Sandviken de neste ukene. Her deltok Brannvesenet, Byggesakstilsynet og Byantikvaren. Tilsynene er siden fulgt opp med pålegg og dokumentasjonskrav.

De mer langsiktige målene for Sikringsprosjektet ble justert noe ved detaljutforming av mandat, men rommet ulike aspekter og muligheter slik de ble definert ved oppstart:muligheter:

- Utvikle og evaluere veiledere, blant annet for sikring av bygg som står tomme.
- Ny nasjonal bybrannforskrift.
- Vurdering av sikringsmuligheter og virkemidler gjennom planvedtak og rekkefølgebestemmelser.
- Samordning av tilsyn; el-sikkerhet, branntilsyn, byggesakstilsyn etc.
- Nødvendige krav til infrastruktur
- Brannsikringspakke, hvilke tiltak gir tilstrekkelig sikring.
- Samarbeid med forsikringsbransjen og andre aktuelle aktører, både med hensyn til krav og finansieringsløsninger

Under følger en sammenfatning av de tre arbeidsgruppenes mandater, behandlet av styringsgruppen og basert på prosjektbeskrivelsen fra juni 2009.

Gruppe 1:Sikring av fredete og verneverdige bygninger mot forfall, brann og ulykke

Arbeidsgruppe 1 har hatt fokus på sikring av enkeltobjekt, og har tatt utgangspunkt i noen eksempler på representative bygninger og grupper med bygninger i Sandviken. Gruppen laget en forslagsliste over objekter som kunne tjene som eksempler. Styringsgruppen valgte å ta med alle forslagene og supplerte i tillegg listen. Fokus skulle være både fredete og verneverdige bygninger, og objektene og tiltakene skulle ha overføringsverdi. Kriterier for sikring av bygninger, og grupper av bygninger, skulle utvikles og gradering av vern skulle vurderes i forhold til risiko for tap av ett bygg versus tap av hele bygningsmiljø.

Det skulle gjøres en vurdering av om det finnes en akseptabel risiko. Nivået på sikkerhet skulle derfor vurderes, med et mål om å først ta i bruk de mest kostnadseffektive tiltakene for å sikre på et rimelig nivå. Arbeidsgruppen ble derfor bedt om å se på hvilke enkle tiltak som kan redusere risiko, for eksempel organisatoriske tiltak. Beredskap, organisatoriske prosedyrer og tekniske løsninger skulle ses i sammenheng med praksis for kontroll, tilsyn og reaksjon. Videre skulle tiltak også ses i forhold til finansieringsmuligheter, og erfaringstall for kostnader ved sikring skulle fremskaffes. Objektene alternative bruksformål skulle vurderes. For de valgte eksemplene ble gruppen bedt om å utarbeide en statusrapport med anbefaling av nødvendige tekniske og organisatoriske tiltak basert på vurdering av risiko og sårbarhet relatert til brann, forfall og ulykker.

Gruppe 2: Juridiske og økonomiske virkemidler

De juridiske og økonomiske virkemidlene knyttet til sikring av verneverdige og fredete bygninger mot forfall, ulykker og brann skulle kartlegges. Herunder behovet for vedlikehold og utbedring, og hjemmel for gjennomføring av dette. Gruppen skulle ha fokus på de ulike perspektivene i den nye plan- og bygningsloven⁸ og kulturminneloven for sikring av enkeltobjekt og sikring av områder. I dette lå også vurdering av styrker og svakheter i lovverket når det gjelder både akutte hendelser som brann og ulykker, og et mer langsiktig og gradvis forfall.

Brann- og eksplosjonsvernloven og ny lov om kommunal beredskapsplikt, sivile tryggingstiltak og Sivilforsvaret, skulle også være del av vurderingsgrunnlaget for gruppen. Gruppen skulle i tillegg se på aktuelle forskrifter og forholdet til andre relevante instanser og regelverk, som for eksempel el-tilsyn og avfallshåndtering. Aktuelle stortingsmeldinger og retningslinjer skulle videre være en del av vurderingsgrunnlaget.

Ut fra disse aspektene skulle arbeidsgruppen vurdere praksis med utgangspunkt i offentlig myndighetsutøvelse i forhold til privatrettslige forhold og roller, og også se på kommunenes rolle som eier og bortfester. Balansen mellom positive og negative virkemidler i gjeldende lovverk og ordninger skulle sees på, samt muligheten for å utforme lokale forskrifter mer målrettede og effektive. Videre skulle gruppen vurdere konsekvenser for sikkerhet, miljø og økonomi i ulike avstemninger mellom bruk og vern og se på hvor sterke disse bør være vurdert ut fra bygningens potensial; utvikling gjennom bruk i forhold til musealt vern.

Gruppen skulle også se på økonomiske virkemidler. Det være seg støtteordninger og økonomiske incitament, men også økonomiske sanksjoner. Videre skulle de andre gruppene bistås i vurderinger knyttet til de juridiske og finansielle virkemidlene.

⁸ Plandel trådte i kraft 1. juli 2009, mens byggesaksdelen av loven trådte i kraft 1. juli 2010.

Gruppe 3:Områdesikring - sikring av verneverdige, tette trehusområder: "Brannsmitteområder"

For å få en metodisk tilnærming skulle arbeidsgruppen bruke ett av brannsmitteområdene i Bergen som eksempel. Fokus i denne gruppens arbeid skulle være områdesikring fremfor enkeltobjekter. Arbeidsgruppen ble bedt om å utrede og implementere løsninger med overføringsverdi til andre brannsmitteområder. Rosegrenden i Sandviken ble valgt, merket som brannsmitteområde 2 på kart over brannsmitteområder i Bergen. Arbeidsgruppen skulle utrede tiltak for brannsikring og kartlegge infrastruktur og systematisere informasjon om denne. Det ble påpekt at i arbeidet med områdesikring er helhetlig vurdering av alle aspekter av betydning, både virksomheter, strukturelle forhold og beboelse. Arbeidsgruppen ble også bedt om å vurdere organisatoriske tiltak.

Arbeidsgruppen ble oppfordret til å holde fokus på forholdet mellom objekt og område og komme med konkrete og spesifikke forslag til tiltak. Tiltakene skulle om nødvendig legges fram for gruppe 2 for vurdering av eventuelle juridiske eller økonomiske hindringer. I mandatet ble det understreket et behov for å få klarhet i hvor og hvorfor det svikter i sikring av områder, og å vurdere om virkemidlene er tilstrekkelige ved optimal bruk. Gruppen ble også bedt om å evaluere eksisterende veileder for sikring av verneverdige tette trehusområder.

Sammendrag og anbefalinger

Sikringsprosjektet ble opprettet vinteren 2009 for å se på virkemidler og løsninger for sikring av verneverdige og fredete bygninger og brannsmitteområder mot brann, forfall og ulykker. Prosjektet har vært et tverrfaglig prosjektsamarbeid mellom flere etater og forvaltningsnivå. Styringsgruppen har vært ledet av kommunaldirektør Edel Eikeseth.

Sikringsprosjektet er forankret i stortingsmeldinger som gir nasjonale resultatmål for de berørte fagområdene:

Stortingsmelding 16 (2004-2005) **“Å leve med kulturminner”**:

“Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller, skal minimaliseres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0,5 prosent årlig.”

Fredete og fredningsverdige kulturminner og kulturmiljøer skal være sikret og ha ordinært vedlikeholds nivå innen 2020.”

og Stortingsmelding 35 (2008-2009) **Bransikkerhet**:

- **Færre omkomne i brann**
- **Unngå tap av uerstattelige kulturhistoriske verdier**
- **Unngå branner som lammer kritiske samfunnsfunksjoner**
- **Styrket beredskap og håndteringsevne**
- **Mindre tap av materielle verdier**

Sikringsprosjektet har sett på noen av betingelsene for måloppnåelse; virkemidler og verktøy for sikring av kulturminner mot forfall, brann og ulykker, og anvendelsen av disse.

De samlede materielle tapene som følge av brann, har vært stabile de senere årene. Brannstatistikk viser at norske forsikringsselskaper i 2009 samlet utbetalte 4,6 milliarder kroner i brannskadeerstatning.

I Norge er det nå ca 5700 fredete bygg. Disse bygningene representerer store nasjonale kulturminneverdier, men utgjør kun 0,15 prosent av samlet bygningsmasse. De fleste fredete bygninger har ikke annen brannsikring enn det som er minimum etter loven, og som gjelder generelt for bygninger uavhengig av vernestatus. Brannsikring av fredete bygninger er utfordrende fordi de endringer som brannsikringstiltak medfører, ofte vil være i et motsetningsforhold med vernet av viktige kulturminneverdier i bygningen. Dette er et paradoks fordi nettopp disse bygningene trenger den høyeste brannsikkerhet.

Norge har rundt 180 Brannsmitteområder. Dette er avgrensede, verneverdige og tette trehusmiljøer med til sammen om lag 17 000 bygninger. Tolv av disse områdene, med ca 2800 bygninger, er i Bergen. Dersom det oppstår brann i et slikt område, er faren stor for spredning til nabobygninger. De fleste større tette trehusbebyggelsene i landet har hatt alvorlige branner i løpet av de siste ti årene.

Utbyggingspresset er stort i sentrumsnære historiske bydeler som Sandviken i Bergen. I Sikringsprosjektet har en valgt studieeksempler fra Sandviken. Dette med tanke på at løsninger her kan ha overføringsverdi til andre verneverdige trehusmiljø og enkeltobjekter. Sandviken var historisk en viktig stapelhavn og hadde på det meste mer enn 250 sjøboder og seks repperbaner, alt knyttet til en stor havne- og handelsaktivitet. Sjøbodene som er bevart, er således tekniske kulturminner fra en virksomhet som ikke lenger eksisterer.

Sikringsprosjektet har tilnærmet seg problemstillingene gjennom arbeid med konkrete objekter og ett brannsmitteområde. Eksempelene er verneverdige eller fredete bygninger med høy kulturminneverdi. Det er gjennomført branntekniske tilstandsrapporter for en rekke bygninger. Disse branntekniske rapportene, og prosessen rundt dem, har ført til en vurdering av objektene egnethet for alternative bruksformål. Noe av det som er vurdert er brannbelastningen i forhold til dagens, og planlagt, bruk. En ser klart at det er behov for å se nærmere på reell bruk i forhold til tillatt bruk, og at godkjent formål er viktig for vurdering også av brannsikkerhetskrav. Bruksformålet som bygningsmyndighetene tillater vil også kunne ha bygningsmessige konsekvenser som kan komme i konflikt med vernet av kulturminneverdier i bygningen.

Dette aktualiserer problemstillinger rundt alternativ bruk. Ofte har eiere og myndigheter ulike oppfatninger både av hva som er mulig uten vesentlig tap av kulturminneverdi, og hva som kan defineres som vern gjennom bruk. Mens en søker å enes om løsninger på dette, forfaller bygningene og faren for tap av kulturminner øker. Ofte utsettes også nødvendig brannsikring i påvente av avgjørelser om fremtidig bruk. Brannfaren øker når byggene står tomme og til dels tilgjengelige for uvedkommende. Forfallet fører dessuten i seg selv til tap av kulturminneverdier.

Krav til brannsikkerhet, slik den er definert gjennom juridiske og tekniske krav, endrer seg over tid. Bergen kommune har derfor begynt arbeidet med å utvikle et dokument knyttet til enkelteierdommer, et såkalt "Bygningskort". Dette er en samlet dokumentasjon av tillatelser på eiendommen, med tidspunkt for tillatelse og datidens gjeldende regelverk. Bygningskortet er tenkt fremlagt ved tilsyn eller søknader, som en del av den nødvendige dokumentasjonen av tillatt bruk og tillatte endringer, og forutsetningene for disse. Bygningskortet vil inneholde tema knyttet til brann- og eksplosjonsvernloven, plan- og bygningsloven, samt vedtak etter kulturminneloven der det er relevant. Brannvesenet og bygningsmyndighetene samarbeider om Bygningskortet, med Byantikvaren som kulturminnefaglig kompetanse. Bygningskortet vil trolig også knyttes til "Din side" – Bergen kommunes nettbaserte inngang til individuelle opplysninger.

Det er kun når offentlige myndigheter åpner saker etter plan- og bygningsloven og gir tillatelser til nye tiltak, at en kan påvirke sikkerheten gjennom å stille nye tekniske krav. For en del historiske bygg som aldri har vært omfattet av en byggesak i nyere tid, utgjør dette en utfordring i forhold til sikringstiltak. Det påpekes i Sikringsprosjektet at et referansenivå for sikkerhet i verneverdige bygninger bør fastsettes. Høy kulturminneverdi bør ikke medføre lemping på brannsikkerhet av hensyn til inngrep, men tvert imot medføre en skjerping av krav for å oppfylle mål om at nasjonale kulturminneverdier ikke skal gå tapt i brann, slik stortingsmeldingen Brannsikkerhet fastslår.⁹ Valg av løsninger for brannsikkerhet må ta hensyn til kulturminneverdiene.

De økonomiske mulighetene er varierende og en bør se nærmere på muligheten for å bruke utbedringsprogram etter plan- og bygningslovens § 31-8, sammen med økonomiske støtteordninger. Det har vært lite praksis på området, og det er i dag ikke klart hvilke kriterier som skal legges til grunn.

⁹ Stortingsmelding 35 (2008- 2009)

Plan- og bygningslovens krav til FDV-dokumentasjon¹⁰ åpner også for nye innfallsvinkler i forhold til sikring. Det skal utvikles en ny norsk standard for krav til FDV-dokumentasjon og det foreslås at en ser nærmere på muligheten til å se dette i sammenheng med Bygningskortet og med forskrift etter plan- og bygningslovens § 31-4: Pålegg om dokumentasjon og utbedring.

Tilsyn, også i bygninger uten ildsted, er et viktig forebyggende verktøy. Hjemmelsgrunnlaget for tilsyn har likevel klare begrensninger. Kontroll og informasjon er andre viktige faktorer i brannforebyggende arbeid.

Når det gjelder sikring av brannsmitteområder er flere tiltak aktuelle. Det anbefales at en først gjennomfører de teknisk enkle tiltakene, samt bruker mulighetene innenfor planloven.

Det er tre barrierer en forholder seg til i brannsikringsarbeidet for å hindre konflagrasjonsbrann, og foreslåtte tiltak i rapporten er gradert i forhold til disse:

1. Forebygge brann
2. Begrense brann
3. Hindre spredning

Når det gjelder konkrete brannsikringstiltak som er foreslått i Sikringsprosjektet, er ikke disse unike for dette prosjektet. Det særegne er knyttet til den tverrfaglige prosessen fram mot løsninger og klargjøring av hjemmelsgrunnlaget for gjennomføring.

Oppmerksomhet som gis brannsikring gjennom rodevern, slangeposter, mer brannsikker søppelhåndtering med mer, medfører gjerne et fokus på kollektivt ansvar som i seg selv er vesentlig for både å hindre brann i å oppstå og begrense brannen om den skulle oppstå. Slike kollektive tiltak vil kunne fungere godt i etablerte og stabile boområder, men kan være vanskeligere å gjennomføre i områder hvor ikke innbyggere og brukere er ensbetydende med huseiere. Med utgangspunkt i områdenes egenskaper, må det derfor gjøres individuelle vurderinger ved valg av tiltak i brannsmitteområder, både med hensyn til forebygging og redning. Dette må gjøres på basis av veileder, kjennskap til områdene og erfaringer en gjør.

Mange tiltak som bedrer sikkerheten i brannsmitteområder virker enkle, men krever vilje og ulik grad av frivillighet. Det påpekes at hjemmelsgrunnlaget er svakt. Tiltak for sikring av områder vil gripe inn i privatsfæren, men også etablering av nødvendig infrastruktur kan bli en utfordring i så henseende. Påleggshjemler er knyttet til spesifikke eiendommer og ikke til områder eller kollektive tiltak. Det er også et spørsmål om hvor ansvaret ligger for gjennomføring, investeringskostnad, vedlikehold og vedlikeholdskostnader for tiltak som har til hensikt å hindre brannsmitte i et kulturmiljø.

¹⁰ Forvaltning, Drift og Vedlikeholds-dokumentasjon

I forslag til ny arealdel i kommuneplan for Bergen har en lagt inn de definerte brannsmitteområdene i hensynssoner etter § 11-8a i plan og bygningsloven: Sikrings-, støy- og faresoner med angivelse av fareårsak eller miljørisiko. Gjennom kommunal områderegulering for et område, som også omfatter brannsmitteområdet Rosegrenden og Sandviksbodene 16-23, skal mulighetene for brannsikringstiltak i mer detaljerte hensynssoner og reguleringsplanbestemmelser utprøves. I etablerte historiske områder vil det sjelden forekomme privat initiert reguleringsplanarbeid hvor en kan gå inn med slike bestemmelser og det er derfor viktig at overordnede planer har tydelige bestemmelser som kan håndheves av bygningsmyndighetene i byggesaksbehandlingen.

Gjennom offentlig regulering kan kommunen bidra til brannsikring. Det er likevel uklart hvor langt en plan kan styre i forhold til eksisterende bygninger, og her finnes det grenser som kan utprøves. Dette må også ses i sammenheng med bestemmelser for eksisterende bygninger i plan- og bygningslovens byggesaksdel og til bestemmelser i forskrifter knyttet til loven.

Sikringsprosjektet har hatt en diskusjon rundt behovet for styrking av regelverk og plassering av ansvar. Myndighetene har begrensede virkemidler når det gjelder sikring av kulturminner mot forfall og brann. I Sikringsprosjektet har en hatt en grundig gjennomgang av de juridiske og økonomiske virkemidlene i alle relevante lover og regelverk som omhandler brannsikring og forfall for både fredete og verneverdige bygninger. Herunder behovet for vedlikehold og utbedring, og hjemmel for gjennomføring av dette. På sentralt hold er en ny forskrift under utarbeidelse til plan- og bygningslovens § 31-4: Pålegg om dokumentasjon og utbedring. Kommunalkomiteen på Stortinget bad om at en slik forskrift ble utformet, med sikte på at den kunne tre i kraft sammen med ny byggesaksdel i plan- og bygningsloven i 2010. Forskriften er i skrivende stund ikke lagt fram politisk, men er fortsatt under utarbeidelse. Forskriften, som omhandler forfall og utbedring av verneverdig bebyggelse, har vært diskutert i Sikringsprosjektet. Behovet for et prosjekt av Sikringsprosjektets karakter, og de faglige diskusjonene som har vært ført, tyder på at den bebudete forskriften vil være et helt nødvendig bidrag til sikring av kulturminneverdier på et lokalt plan.

Juridiske virkemidler og økonomi er verktøy. Faglige vurderinger må ligge til grunn, og tydelige hjemler og virkemidler gir et bedre utgangspunkt for drøftelser. Noe av det som er fremkommet i Sikringsprosjektet, er usikkerhet rundt forståelsen av hjemmelsgrunnlag og ansvar. Det kan konkluderes at bestemmelser og ansvar knyttet til blant annet brannsikring av fredet bebyggelse og brannsikring av brannsmitteområder, er uklare. Det er sentrale myndigheters oppgave å se på utforming og tolkning av lovverket. DSB og Riksantikvaren ser nå på regelverket rundt brannsikring av fredete bygninger, både begrensinger og muligheter.¹¹Rapporten fra Sikringsprosjektet vil være viktig for dette arbeidet. Regelverket er uklart, noe som også er fastslått gjennom Sikringsprosjektets arbeid hvor to problemstillinger står frem: Ansvar for sikring av fredete (og verneverdige) bygninger og sikring av brannsmitteområder.

¹¹ I medhold av tidligere brannlov §25 jf tilsvarende dagens §14, var det gitt forskriftsbestemmelser om sprinkling for nærmere angitte brannobjekter. I dag er kravene stort sett funksjonsbaserte. Det fremgikk av veiledning til tidligere lov og forskrift HO-1/99 at det kunne være aktuelt i forståelse med Riksantikvaren, å kreve sprinkleranlegg (evt. vanntåkeanlegg) i verneverdige og kulturhistoriske bygninger som trekirker, museer, eldre bebyggelse i bykjerner og tettsteder m.v. Det kan synes som om dagens funksjonsbaserte krav i mindre grad sikrer gjennomføring av tekniske tiltak for å hindre at fredete og andre kulturhistoriske bygninger går tapt. Det kan for øvrig være grunn til å være tilbakeholden med å kreve at eiere av fredete bygg skal installere slukkeanlegg dersom det ikke samtidig gis tilskudd

Det finnes heller ikke et definert brannsikringsnivå for fredete bygninger, det er *bruken* av bygningen som definerer dette nivået. Stortingsmeldingene legger til grunn en null-visjon når det gjelder tap av fredet bebyggelse, og sikkerhetsnivået må legges tilsvarende. Stortingsmeldingen henvender seg til alle lovene, men heller ikke det samlede lovverket gir hjemmel for å oppfylle dette.

I arbeidet med Sikringsprosjektet har det fremkommet at det trolig er ulik rolleforståelse i forhold til hvilket lovverk og hvilken myndighet som skal ha ansvaret for sikringen, og det bør belyses nærmere om dette er til hinder for sikringen. Dette er også en problemstilling som har kommet fram i andre aktuelle sammenhenger siste år. Gjennom prosjektet er en bykommune gitt muligheten til å utrede roller, rollefordeling og hensiktsmessig bruk av lovverk.

Arbeidet med Sikringsprosjektet har vist betydningen av samarbeid, også på tvers av myndighetsorgan og forvaltninger med ulike rutiner og organisasjonsoppbygging. Resultatene presentert i den foreliggende rapporten vil være et viktig veiledningsdokument for videre utvikling av gode prosedyrer. Det er viktig å finne rutiner for samarbeid og en arbeidsform som kan fungere effektivt for de involverte og for publikum. Nye rutiner og samarbeidsformer innenfor dagens regelverk og myndighetsutøvelse kan gi mer effektiv samhandling som også skaper forutsigbarhet og opplevelse av at det offentlige ikke har flere motstridende stemmer.

Samordning av virkemidler kan styrke handlingsrommet. Det foreslås at en ser på muligheten for å etablere et arbeid mot antikvarisk utbedringsprogram for verneverdige bygninger, blant annet med bruk av plan- og bygningslovens § 31-8:Utbedringsprogram. Videre at det ses på muligheten til å lage en veileder og håndbok for god saksbehandling ved sikring av verneverdige og fredete bygninger basert på gjennomgangen gjort i Sikringsprosjektet av både juridiske, praktiske og økonomiske virkemidler.

Kommunen har en viktig rolle i oppfølging av Sikringsprosjektet og gjennomføring av tiltak. For å operasjonalisere brannsikringsarbeidet, og gjennomføre konkrete tiltak, foreslås det at det opprettes et mer langsiktig kommunalt prosjekt for sikringen av brannsmitteområdene og de verneverdige bygningene. Muligheten til å knytte bruk av plan- og bygningslovens § 31-8:Utbedringsprogram til et slikt prosjekt påpekes. En kan også knytte prosjektet til samme lovs § 11-8, hensynssone. Det tverrfaglige nettverket, som er etablert på tvers av forvaltninger, vil kunne være nyttig i samspill med et slikt mer langsiktig arbeid.

Et viktig trekk ved Sikringsprosjektet har vært tverrfagligheten og samlingen av de ulike forvaltningene i prosjektet, noe som oppfattes som svært positivt. Sikringsprosjektet har ført til en generell kompetanseheving og bevisstgjøring rundt roller og muligheter. Et viktig tverrfaglig nettverk er etablert mellom sentrale myndigheter og lokal forvaltning og vil ha betydning utover prosjektperioden.

Sikringsprosjektet anbefaler videre oppfølging på flere punkter:

- **Bevisstgjøring og nye rutiner er et resultat av prosjektet. Tverrfaglig samhandling rundt sikring av kulturminner bør videreføres og utvikles ytterligere.**
- **Det anbefales at statlige myndigheter gjennomgår hjemmelsgrunnlaget for sikring av verneverdig og fredete bygninger mot brann og forfall:**
 - **Mer aktiv anvendelse av §17 i kulturminneloven, Vedlikehold på fredet byggverk.**
 - **En egen tilsynshjemmel knyttet til kulturminneloven bør vurderes.**
 - **Hjemmel for generelt branntilsyn knyttet til verneverdige eller fredete bygninger og bygningsmiljø.**
 - **Styrke hjemmelen for pålegg av brannsikringstiltak, som automatisk slukkeanlegg, i fredete bygninger.**
 - **Styrke dokumentasjonskravet knyttet til særskilte brannobjekt. Det anbefales at det i brannvernlovgivningens bestemmelser om dokumentasjonsplikt også innarbeides krav til dokumentasjon av tillatt eller lovlig bruk etter plan- og bygningsloven, slik dette fremkommer på bygningskortet.**
 - **Styrke hjemmelsgrunnlaget for sikring av brannsmitteområder.**
 - **En egen forskrift til plan- og bygningslovens §31-4 Pålegg om dokumentasjon og utbedring for verneverdige bygninger vil være et viktig virkemiddel for å hindre tap av kulturminner, og det anbefales at denne ferdigstilles og trer i kraft.**
 - **Bruk av plan- og bygningslovens § 31-3 Sikring og istandsetting for å sikre viktige kulturminneverdier.**
 - **Bruke plan- og bygningslovens § 31-8:Utbedringsprogram i tilknytning til antikvariske bygninger.**
- **Det er behov for konkrete krav til sikkerhetsnivå på fredete bygninger.**
- **Bygningskortet utvikles videre og knyttes til "Din side", i første omgang som et pilotprosjekt i regi av Bergen kommune.**
- **På grunnlag av prosjektets gjennomgang av lover og regler knyttet til sikring mot brann og forfall, bør det lages en veileder eller håndbok.**
- **Det er behov for en egen veileder for brannsikring av fredete og verneverdige bygninger.**
- **Det er behov for styrking og klargjøring av økonomiske virkemidler knyttet til sikring av fredete og verneverdige bygninger**
- **Utvidet bruk av skattefritak (eiendomsskattelovens § 7) som økonomisk incitament utredes nærmere.**
- **Som oppfølging av Sikringsprosjektet, bør et mer langsiktig tverrfaglig arbeid for sikringen av brannsmitteområdene og de verneverdige bygningene etableres lokalt. Sikringstiltak og informasjon vektlegges.**
- **Etablere felles forståelse og innsats for brannsikring gjennom dialog med lokalt næringsliv.**

Brann

Elektriske feil, og feil bruk av elektrisk utstyr, er i sum den største brannårsaken og forårsaker rundt 45 prosent av alle bygningsbranner. Bar ild, som røyking, åpen flamme og lignende, er årsak til drøyt 20 prosent av brannene, mens rundt 10 prosent er påsatt. I så mye som én av fire branner blir ikke årsaken funnet.

De samlede materielle tapene som følge av brann har vært relativt stabile de senere årene. Det var en svak nedgang i tapene fra 2002 til 2004, men deretter har det vært en moderat økning frem til 2008. Finansnæringens Hovedorganisasjons brannstatistikk viser at de samlede utbetalingene fra norske forsikringsselskaper i 2009 på dette feltet var på 4,6 milliarder kroner fordelt på ca 23 000 branner.

Vi har ca 5700 fredete bygg i Norge. Dette tilsvarer omkring 0,15 prosent av samlet bygningsmasse. Etter en brann i et fredet trelastlager i Schweigaards gate i Oslo i 2003, har det ikke vært alvorlige branner i fredete bygninger før i 2008. Brannene i Bergen dette året førte til tap av fem bygninger som var fredet gjennom vedtak i henhold til kulturminneloven, i tillegg til to 1700-talls bygninger i brannsmitteområder. I september 2010 ble også det fredete handelsstedet Furusund i Florø totalskadd i brann.

De fleste fredete bygninger har ikke annen sikring enn det som er minimum etter loven. Kravene er generelle for alle bygninger uavhengig av fredningsstatus. For boliger, som representerer ca. 30 prosent av den fredete bygningsmassen, innebærer dette kun røykvarsler og manuelt slukkeutstyr.

Brannsikring av fredete bygninger er utfordrende fordi endringer som brannsikringstiltak medfører i form av installasjoner, rørgjennomføringer og mulig risiko for vannlekkasjer, ofte vil være i et motsetningsforhold med vernet av viktige kulturminneverdier og dermed fredningen. Dette er et paradoks fordi nettopp disse bygningene bør ha den høyeste brannsikkerhet.

Norge har rundt 180 brannsmitteområder. Dette er avgrensede trehusmiljøer med tett og verneverdig bebyggelse og omfatter om lag 17 000 bygninger. Vernet er regulert gjennom kulturmiljøfredning etter kulturminnelovens § 20 eller regulering til spesialområde bevaring/hensynssoner etter plan- og bygningsloven.¹² Noen av områdene er uregulert. Brannsmitteområdene er definert som områder hvor:

- det gjennomgående er trehus i området,
- bebyggelsen hovedsakelig er fra før 1900,
- området normalt ikke har færre enn 20 bygninger
- avstanden mellom bygningene er mindre enn 8 meter

Også vindlast og topografi tillegges vekt ved definering av brannsmitteområdene.

Antall bygninger i et brannsmitteområde varierer fra tettsteder til byområder. Fra mindre områder med ca 20 hus til større områder, som i Bergen, hvor det største utgjør 554 hus. Spesielt i noen av byene kan fare for brannsmitte strekke seg over flere brannsmitteområder slik at disse i praksis blir sammenhengende. I Bergen er det 12 brannsmitteområder med til sammen ca 2800 bygninger.

¹² Kun to kulturmiljøfredninger (Sogndalsstrand og Havrå) er definert som tett trehusmiljø. Det pågår også kulturmiljøfredning av sentrum i Levanger som også er definert som tett trehusmiljø i Levanger

Dersom det oppstår brann i et område med tett trehusbebyggelse, er faren stor for spredning til nabobygninger. De fleste større tette trehusbebyggelsene i landet har hatt alvorlige branner i løpet av de siste ti årene. Heldigvis har ikke disse utviklet seg til det som kan defineres som en bybrann med tap av flere kvartaler. Brannvesenets innsats, samt heldige omstendigheter med lite vind, har forhindret slike katastrofer. Rapporter etter storbrannen i Søndre gate i Trondheim i 2002, konkluderte med at ved sterk vind ville store deler av trebebyggelsen i Trondheim trolig ha gått tapt. Brannen i Skuteviken i Bergen i 2008 skjedde inntil et brannsmitteområde. Brannen var en klar trussel mot dette området, men Brannvesenet greide å hindre spredning ved hjelp av store innsatsstyrker.

Svært mange branner i brannsmitteområder viser seg å være påsatt. Gatebildet preges av søppeldunker og containere, og branner i disse er en hyppig brannårsak i denne type områder. Påtenning er som regel impulshandlinger, der brann kunne vært unngått dersom antenkelig materiale ikke var tilgjengelig.

Tiltak for brannsikring koster både å utrede og å gjennomføre. Riksantikvaren disponerer statlige midler som skal benyttes til brannsikring av kulturminner. I 2009 utgjorde dette 12 millioner kroner på det ordinære budsjettet¹³. For 2010 er rammene for brannsikring på 12 millioner kr, og samme beløp er foreslått i statsbudsjettet for 2011. 80% av midlene går til brannsikring av stavkirkene.

¹³ I tillegg ble det i forbindelse med regjeringens finanspolitiske tiltakspakke knyttet til finanskrisen bevilget 77 millioner kroner våren 2009 til brannsikring av kulturminner.

Sandviken

I Sikringsprosjektet har en valgt å se Sandviken som et eksempelområde for løsninger, med tanke på at det også vil ha overføringsverdi til andre verneverdige trehusmiljø og enkeltobjekter.

“Å sikre kulturminner og kulturmiljøer er en viktig miljøpolitisk utfordring på lokalt nivå. Som planleggings- og reguleringsmyndighet er kommunen uten sammenligning den største forvalteren av kulturhistoriske verdier. Plan- og bygningsloven er det viktigste verktøyet for å ta vare på mangfoldet av kulturminner og samfunnsutviklingen, blant annet gjennom utvikling av plan- og bygningsloven. Det er viktig at kommunene stimulerer til aktiv medvirkning fra kulturminneforvaltningen, foreninger, historielag og lokale ildsjeler.”¹⁴

Bergen kommune har hatt et særlig fokus på bydelen Sandviken de siste årene, konkretisert gjennom “Prosjekt Sandviken” som er et verdiskapingsprosjekt i regi av kommunen, i et tett samarbeid mellom næringslivet, byplanleggere og lokale ressurser i bydelen. Fokus er en bærekraftig utvikling av kulturmiljøet Sandviken.

Utbyggingspresset er stort i sentrumsnære historiske bydeler som Sandviken. I 2007 meldte Bergen kommune oppstart kulturmiljøfredning etter kulturminnelovens § 20 for et større område langs sjøen i Sandviken.¹⁵ Dette skjedde i samråd med Riksantikvaren som har ansvar for kulturmiljøfredninger. Vedtak om kulturmiljøfredning fattes av Kongen i Statsråd. Det ble samtidig meldt oppstart for rullering av kommunedelplan for området.

¹⁴ Å leve med kulturminner, kapittel 10

¹⁵ Fra 1.02.2004 til 31.12.2007 hadde Bergen kommune, som en forsøksordning, myndighet etter kulturminneloven. Ansvaret for å følge opp en eventuell fredningssak ligger nå på et annet forvaltningsnivå, hos Hordaland fylkeskommune. Planmyndigheten ligger fortsatt hos Bergen kommune.

Gjennom en samkjøring av frednings sak og offentlig planarbeid ønsket kommunen å ta ut synergieffekt ved en rasjonell høringsprosess og saksbehandling. Samtidig ville en prøve ut koordinering av virkemidler og muligheter i kulturminneloven og plan- og bygningsloven for et effektivt vern og helhetlig forvaltning av området. Forsøksordningen med overføring av kulturminnemyndighet til kommunen opphørte i 2007, og den tette samordningen var ikke lenger en aktuell løsning uten kommunal forvaltningsmyndighet i begge lovverk. Kommunen konsentrerer seg derfor om planarbeid etter plan- og bygningsloven og andre tiltak for å ivareta verneverdiene i området. Det er i 2010 startet prosesser for områderegulering for deler av området som omfattes av kommunedelplanen for Sandviken og Fjellsiden Nord.

To delprosjekt i verdiskapingsprosjektet har vært Prosjekt Bod¹⁶ med et spesielt fokus på de gjenværende sjøbodene i området, og prosjekt Brannvern. Arbeidet i delprosjektene fikk fornyet aktualitet høsten 2008, da sjøboder i området gikk tapt eller ble sterkt skadet i brann.

Lehmkuhlboden som brant 12. september 2008, var i dårlig stand, i likhet med flere andre sjøboder som er i en kritisk forfatning. Sjøboder er i utgangspunktet bruksbygninger og lager, og ble bygget med dette formålet for øyet. De er i dag tekniske kulturminner fra en virksomhet som ikke lenger eksisterer, og dette aktualiserer problemstillinger rundt alternativ bruk. Her vil ofte eiere og myndigheter ha ulike oppfatninger av hva som er formålstjenlig uten vesentlig tap av kulturminneverdi, og hva som kan defineres som vern gjennom bruk. Mens en søker å enes om løsninger på dette, forfaller bodene og faren for tap av kulturminner øker. Brannfaren øker når bodene står tomme, og til dels tilgjengelige for uvedkommende, og forfallet fører i seg selv til tap av kulturminneverdier. Myndighetene har begrensede virkemidler i en slik situasjon. Problemstillingen er dessverre generell og ikke knyttet spesifikt til sjøboder.

¹⁶ Statusrapport ble levert september 2008

Sikring av fredete og verneverdige bygninger mot brann og ulykker

I gjeldende lovverk fastslås det at eier har ansvaret for at brannobjekt bygges, utstyres og vedlikeholdes i samsvar med gjeldende lover og forskrifter om forebygging av brann. Samtidig er det i samfunnets interesse at kulturminnene sikres mot brann og har et godt vedlikehold. For å sikre disse samfunnsinteressene, er også de offentlige myndigheter pålagt et ansvar i gjeldende lovverk.

Sikring må i denne sammenheng i hovedsak forstås som tiltak som hindrer brann i verneverdige bygninger, eller som avgrenser skadevirkningene om en brann oppstår. Sikring innebærer også tiltak som skal hindre forfall av verneverdige bygninger, som i sin tur ellers kan utgjøre en fare for omgivelser eller mennesker, eller utgjøre brannfare, noe en erfarte da Lehmkühlboden brant i 2008. Slike tiltak kan være istandsettingstiltak som reverserer forfall og tiltak av midlertidig karakter der situasjonen vurderes som akutt.

Kulturminneloven har som formål at kulturminner og kulturmiljøer skal vernes med deres egenart og variasjon både som del av vår kulturarv og identitet, og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning¹⁷. Loven gjelder for bygninger som er fredet, og har hjemler som sikrer gjenoppbygging av disse bygningene når brann eller andre ulykker inntreffer.¹⁸ Kulturminneloven har ingen spesifikk bestemmelse om brannsikring.

I Stortingsmelding 35 (2008-2009) Brannsikkerhet, heter det:

“Fredete bygninger faller som regel inn under begrepet særskilte brannobjekter. Det innebærer at eier skal utarbeide en fullstendig branndokumentasjon og at brannvesenet skal gjennomføre brannsyn minst hvert fjerde år. Branndokumentasjonen skal beskrive hvordan brannsikkerheten er ivaretatt. Brannvesenet skal ved sitt tilsyn påse at eier følger opp brannsikkerheten på en tilfredsstillende måte og at denne er dokumentert. Ved avvik kan brannvesenet gi eier pålegg og eventuelt gjennomdrive disse med tvangsmidler.

Montering av automatiske slukkeanlegg vil etter Miljøverndepartementets syn kunne bidra til å tilfredsstillende krav til sikring av kulturverdiene med relativt små inngrep og uten store kostnader, i motsetning til ødeleggende bygningsmessige tiltak som montering av branndører og brannskillevegger, etablering av nye rømningsveier med mer. Slukkeanlegg må vurderes i hvert enkelt tilfelle ut i fra brannrisiko, konsekvenser av brann og tilgang til vann.

Det er viktig at tilsynsmyndigheten gjennom tilsyn og oppfølging sørger for at eier utarbeider en brannsikringsplan for alle fredete objekter. Det innebærer en kartlegging av risikoen for brann og en plan for etablering av nødvendige organisatoriske og tekniske tiltak slik at brannsikkerheten er ivaretatt på en tilfredsstillende måte.”

¹⁷Kml § 1

¹⁸Kml § 16 Oppretting av skade på fredet byggverk og §18 Oppretting av skade ved brann eller annen ulykke

Plan- og bygningslovens § 31-2 setter vilkår for hvilke krav¹⁹ som gjelder ved nye tiltak på eksisterende bygninger. Dette medfører at bestemmelsene i teknisk forskrift til plan- og bygningsloven (TEK) kommer til anvendelse ved bygningsmessige endringer av eksisterende bygg. Det er vedtatt ny byggeteknisk forskrift til plan- og bygningsloven som trådte i kraft 1.juli 2010, her kalt TEK10²⁰.

Brannsikringskravene i TEK10 er i hovedsak funksjonsbaserte. Dette betyr at forskriften i hovedsak angir minimumskrav til sikkerhet, helse, miljø og brukbarhet som ethvert byggverk skal oppfylle. Angivelsen av et minimumsnivå innebærer valgfrihet til hvordan dette skal oppfylles, selv om forskriften angir noen minimumskrav for enkelte typer bygg. Etter byggesaksforskriften skal byggverk prosjekteres og utføres slik at det oppnås tilfredsstillende sikkerhet ved brann for personer som oppholder seg i eller på byggverket, for materielle verdier og for miljø- og samfunnsmessige forhold. Krav til brannsikringstiltak er differensiert i forhold til bruk av aktuelle bygninger og hvor inndeling skjer etter risiko- og brannklasser²¹. Brannsikring kan medføre konflikt mellom krav til god brannsikring, herunder sikre rømningsveier for alle, og bevaringsformål. Dette kan gi grunnlag for vanskelige avveininger, både for tiltakshaver, bygningsmyndighetene og myndigheter med ansvar for fredete bygg og anlegg. Det er ikke fastsatt særskilte krav eller sikkerhetsnivå for fredete eller andre verneverdige bygninger.

Brann- og eksplosjonsvernloven har som formål å verne liv, helse, miljø og materielle verdier mot brann og eksplosjon, mot ulykker med farlig stoff og farlig gods og andre akutte ulykker, samt uønskede tilsiktede hendelser.²² Det er gitt forskrifter til loven. I denne sammenheng er forskrift om brannforebyggende tiltak og tilsyn²³ viktig. I forskriftens formålsparagraf heter det at den skal verne liv, helse, miljø og materielle verdier gjennom krav til forebyggende tiltak mot brann og eksplosjon (§1-1). Ut fra lovens forarbeider er begrepet materielle verdier ment å omfatte både materielle verdier som kan erstattes og ikke fornybare verdier slik som kulturminner²⁴. Også miljøbegrepet i brannlovgivningen omfatter kulturminner.

Etter brann- og eksplosjonsvernlovens § 13 skal viktige kulturhistoriske bygninger og anlegg registreres som særskilte brannobjekt som det skal føres tilsyn med. I Bergen gjelder dette i hovedsak bygninger fredet i henhold til kulturminneloven, men brann- og eksplosjonsvernloven setter ikke et premiss om at bygningen skal være formelt fredet.

¹⁹ Med krav i loven må forstås alle krav i lov, forskrifter og bestemmelser i arealplaner.

²⁰ TEK10 kommer til anvendelse på eksisterende bebyggelse i henhold til Brannlovens § 5 jf forskrift om brannforebygging §2-1.

²¹ Jf TEK10 § 11-2 med veileder

²² Brann- og eksplosjonsvernloven § 1

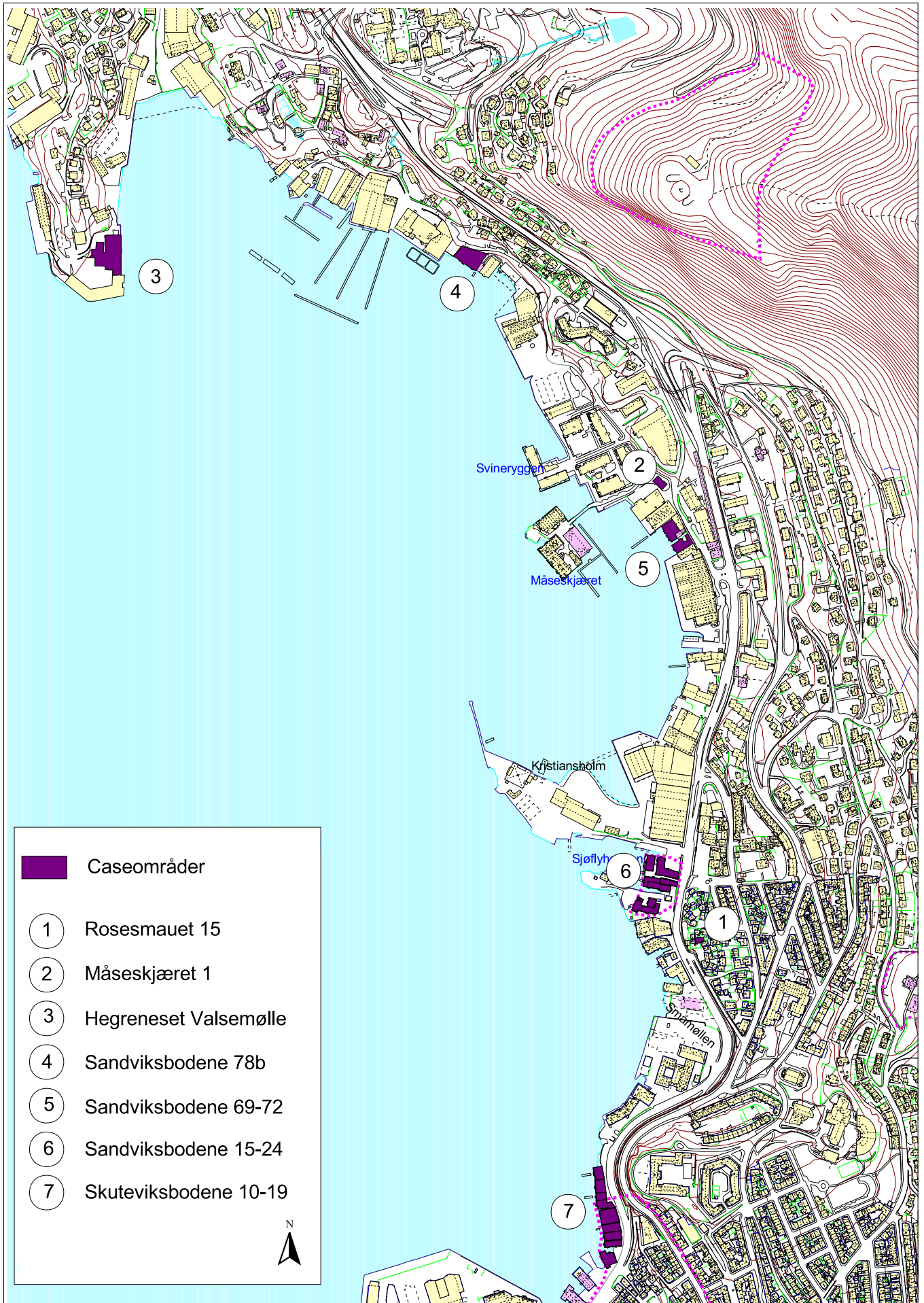
²³ Forskrift om brannforebyggende tiltak og tilsyn (2002, nr 847). Forskriften er under revisjon.

²⁴ Ot.prop nr 28 (2001-2002)

Forskriften om brannforebyggende tiltak og tilsyn sier at kravene til brannteknisk utforming av utstyr er ivaretatt når tekniske krav gitt i, eller i medhold av, plan- og bygningsloven er oppfylt. Forskriften sier videre at sikkerhetsnivået i eldre bygninger skal oppgraderes til samme nivå som nyere bygninger, så langt dette kan gjennomføres innenfor en praktisk og økonomisk forsvarlig ramme. Nyere bygninger er i denne sammenheng bygninger som er lovlig oppført i henhold til byggeforskrift av 1. januar 1985 eller senere forskrifter. Dette innebærer at oppgradering ikke skal være til dagens gjeldende tekniske forskrift, men til TEK 1985. Oppgraderingen kan skje ved bygningstekniske tiltak, andre risikoreducerende tiltak eller ved en kombinasjon av disse. Dette gjelder i hovedsak for nye tiltak eller bruksendringer og er knyttet til at det er åpnet en byggesak på eiendommen.

Med utgangspunkt i noen eksempler fra Sandviken, har Sikringsprosjektet sett nærmere på sikring av enkeltobjekt og grupper av bygninger. Studieeksemplene ble valgt ut fra ulike særtrekk, men er representative for en type bygg eller problemstillinger innenfor den store gruppen av verneverdige og fredete bygninger. En rekke bygninger ble foreslått for styringsgruppen, som gjorde den endelige utvelgelsen. Skuteviksboder 9 og Skutevikens Smalgang 5 var utvalgt, men falt av ulike årsaker ut på et tidlig tidspunkt i arbeidet.

Studieeksemplene

1. Rosesmauet 15 er et bolighus fra ca 1800. Det er plassert midt i brannsmitteområdet Rosegrenden. Huset er under istandsetting og er ikke fredet, men ligger innenfor verneplanen for Rosegrenden.
2. Måseskjæret 1 er et større bolighus med en utleiedel. Bygningen fra 1796 ble fredet i 1927 og er en av Sandvikens tidligere lystgårder. Bygningen er velholdt men bærer i seg utfordringer, slik som alle bygninger av så høy alder.
3. Hegreneset Valsemølle er et tidligere mølleanlegg på Hegreneset på ca 10 000m². Anlegget ligger som et landemerke og markerer Sandviksbuktens nordligste avgrensing. Bygningsmassen har stor tidsdybde med den eldste pakkboden datert til ca 1780 og den nyeste møllen til ca 1970. Deler av anlegget ble midlertidig fredet i 2006. Den midlertidige fredningen ble opphevet ved vedtak i Hordaland fylkeskommune i september 2010, etter at arbeidet i Sikringsprosjektet var avsluttet.
4. Sandviksbodene 78b, Holmefjordsboden, er en bod fra tidlig 1800-tall som har bevart sin autenticitet. Boden er midlertidig fredet. Den er i god stand og brukes i dag til lager og ulike aktiviteter med strenge føringer fra eier på kulturminneverdiene som premiss for aktiviteten. Boden er sprinklet. Boden ble i dette prosjektet først og fremst tiltenkt en rolle som referanseobjekt.
5. Sandviksbodene 69-72 består av fem boder fra 16-1800-tallet hvorav fire er sammenbygd. Bodene ble midlertidig fredet i 2006 og har to ulike private firma som eiere. Bodene er i kritisk forfatning. Det har i flere år vært prosesser rundt mulig og ønskelig bruk, hvor eiers perspektiv, hensynet til bevaring av unike kulturminneverdier og plankrav, både i forhold til detaljerte og mer overordnede planspørsmål, har vært motstridende. Det er innsendt planforslag til Bergen kommune og dette er under sluttbehandling. Hordaland fylkeskommune har i 2010 gitt dispensasjon etter kulturminnelovens § 15a for ombygging til bolig og noe næring. Bodene ble valgt som eksempler fordi en i Sikringsprosjektet ønsket å se nærmere på ulike bruksmuligheter innenfor rammene for slike bygninger. Prosjektet ønsket å bidra til å drive fram gode og samkjørte prosesser for en snarlig løsning som innebar istandsetting og ivaretagelse av store kulturminneverdier i møtet med eiers behov for ny bruk.
6. Sandviksbodene 15 -24 består av åtte boder fordelt på tre sammenbygde bodgrupper. Bodene ligger innenfor brannsmitteområdet Rosegrenden.
 - a. Sandviksbodene 15-17 er i dag kystkultursenter med mange ulike brukergrupper og eies og drives av Bergen kommune. Siste byggetrinn av istandsetting gjennomføres i 2010. Bodene er sprinklet.
 - b. "Midtgruppen" består av bodene 19-21 og er mer sammensatt. Nr 20 er under ombygging for tilpassing til museumsformål, og er eid av Bergen kommune. Nr 19 er privateid bolig og atelier, og nr 21 er privateid og brukes til næringsvirksomhet. Bodene er ikke sprinklet.
 - c. Sandviksbodene 23-24 huser i dag Museum Vest, Fiskerimuseet. Bodene er sprinklet. Museet skal også ta i bruk nr 20. Også disse bodene er eid av Bergen kommune.
7. Skuteviksbodene 10-19. Pågående prosesser her medførte at styringsgruppen føyd disse til som studieeksempler for arbeidsgruppen, med vekt på Skuteviksbodene 11-14. Både brannsikring, gjenoppbygging, ny bruk og mulig bruk, skulle være tema. Likeså koordinering av ulike forvaltningsorgan og etater med den hensikt å skape et enhetlig ståsted for offentlig forvaltning i møtet med eierne.

Forbygningene i punkt 1-4 og 6 er det utarbeidet branntekniske tilstandsrapporter av brannkonsulentfirma NBC/NEAS. Arbeidet ble bekostet av Bergen kommune og er gjort i samarbeid med eierne. Den branntekniske tilstandsvurderingen er gjort med utgangspunkt i dagens bruk og på bakgrunn av informasjon fra eierne. I rapportene vurderes brannsikkerheten. Det gis anbefalinger om tiltak for bedre brannsikring og råd om bruk i forhold til brannsikkerheten i byggene. For de to bolighusene ble det anbefalt boligsprinkling og deteksjon, mens fullsprinkling ble anbefalt som den beste løsningen for de andre anleggene. Flere av dem er allerede sprinklet. Konsulenten anbefalte ikke vanntåkeanlegg uten ytterligere analyser og testing. Mangelfulle rømningsveier i forhold til bruk/ønsket bruk ble påpekt, samt faren for brannsmitte ved at ikke alle byggene i boliggruppen Sandviksbodene 19-21 var sprinklet.

Parallelt med konsulentens arbeid gjennomførte kommunen branntilsyn i Sandviksbodene 15-24 og Hegreneset valsemølle, alle registrert som særskilte brannobjekt. Kommunens gjennomgang av tidligere saker på eiendommene i ettertid, viste at det i søknadsgrunnlag og tillatelser lå premisser og vilkår med betydning for brannsikkerheten som ikke var oppfylt, og som heller ikke ble fanget opp på ordinært branntilsyn.

Regelverk har sjelden tilbakevirkende kraft, og tidspunktet for tillatelser gitt på eiendommen er ikke uten betydning. Brannsikkerhet må vurderes i forhold til *tillatt* bruk og gjeldende juridisk og teknisk regelverk på det tidspunkt hvor tillatelsen ble gitt. Det må også være samsvar mellom tillatt bruk og reell bruk. Bygninger som er lovlig oppført i henhold til byggeforskrifter som var gjeldende før 1985, og som er oppgradert etter forskrift om forebyggende tiltak og brannsyn (FOBTOB) av 1990, oppfyller i utgangspunktet dagens sikkerhetsnivå dersom bruken av bygningen er uendret i henhold til forutsetningene.

Ved tiltak skal eldre bygg som ikke er oppgradert, oppgraderes til sikkerhetsnivå som følger av teknisk forskrift til plan- og bygningsloven dersom det kan gjennomføres innenfor en pratisk og økonomisk forsvarlig ramme.²⁵ For særskilte brannobjekt kan det stilles krav om tilleggssikring utover minstekravene i TEK10. Forskriften om forebyggende tiltak og brannsyn stiller i sitt kapittel 4 krav til tekniske tiltak i særskilte brannobjekter og pålegger eier å sørge for å installere egnet stasjonært slukkeanlegg der dette er nødvendig for å hindre tap av store materielle verdier. I veilederen utdypes dette nærmere. Den sier at eier av særskilt brannobjekt skal ha oversikt over brannsikkerheten og vite at nåværende bruk er i samsvar med forutsetningene for brannsikringstiltakene i byggverket. For bygninger som er oppført eller oppgradert før 1997 er det også innført noen skjerpede ytelser for personsikkerhet. Bergen Brannvesen har utarbeidet en historisk oversikt over regelverksendringene som en grafisk presentasjon. Ved tilsyn og endringstillatelser må krav sees i forhold til dette.

²⁵ Veiledningen til § 2-1 i forskrift om forebyggende tiltak og tilsyn

Bergen kommune har begynt arbeidet med å utarbeide "Bygningskort" som eier skal legge fram ved tilsyn. Her skal tillatelser i henhold til alle relevante lover og regelverk fremgå, og det skal tydelig vises hvilke hjemler som gjaldt da tillatelsen ble gitt. Bygningskortet vil være et viktig redskap som knyttes både til FDV-dokumentasjon, tilsyn og tillatelser på eiendommen. Alle endringer, tillatelser og loggførte befaringer skal tilgjengeliggjøres på en enkel måte med søkbarhet på gårds- og bruksnummer som viktig nøkkel. Bygningskortet vil trolig kunne lenkes mot "din Side"- funksjonen, kommunens nettportal for individuelle opplysninger.

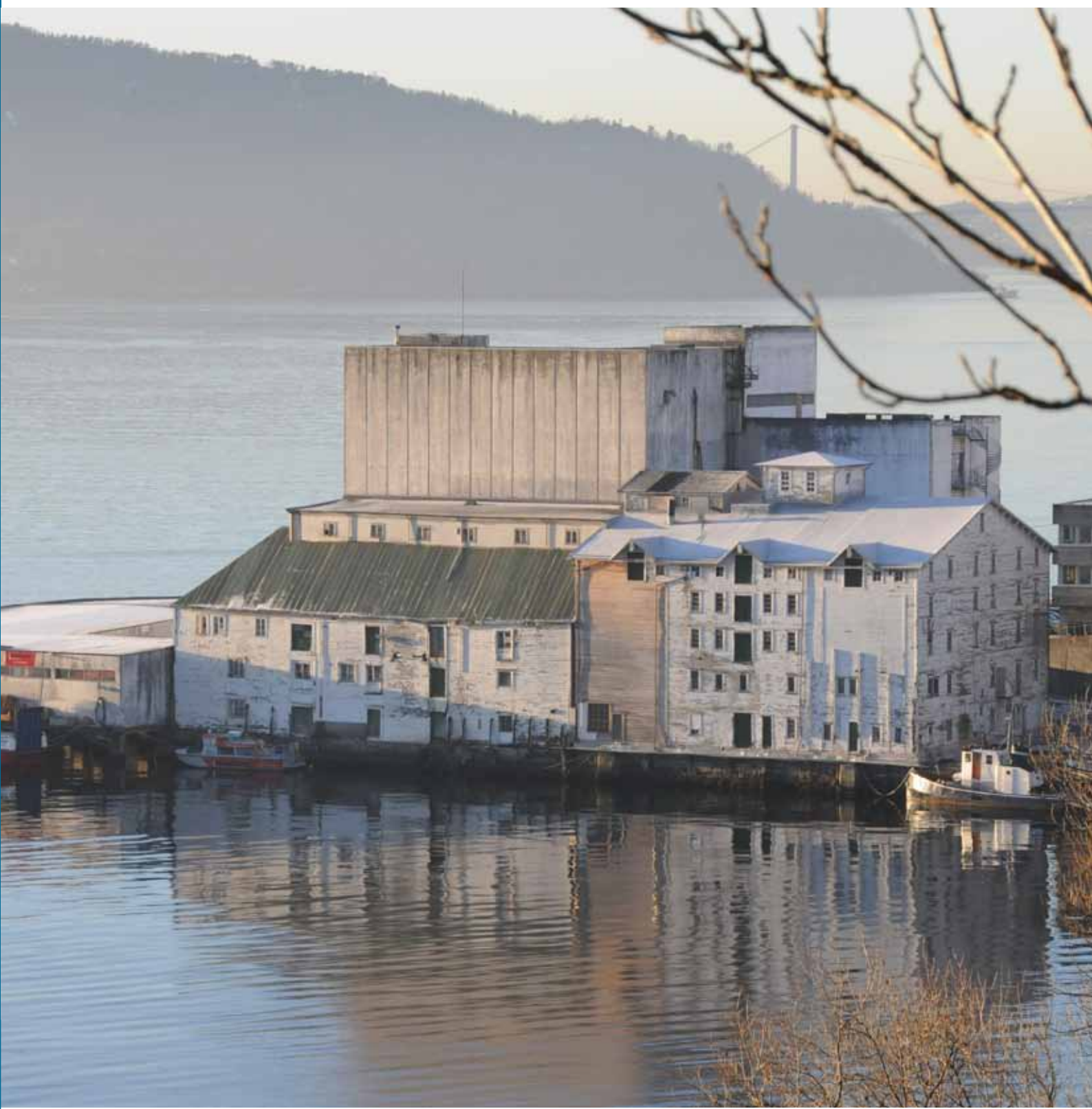
Resultatene av gjennomgangen, som ble gjort i forbindelse med de nevnte tilsyn på bygningene i Sikringsprosjektet, har ført til at Bergen brannvesen og Seksjon for byggesak i etat for byggesak og private planer, har gjennomgått sine rutiner og innledet et tettere samarbeid knyttet til tilsyn og brann sikkerhet. Tilsyn med eiendommer er hjemlet både i brann- og eksplosjonsvernloven og i plan- og bygningsloven. Rapporten fra Sikringsprosjektet vil få betydning som veiledningsdokument og det vil bli etablert nye rutiner i etterkant av prosjektet. Betydningen av økt bevissthet, tettere og bedre samarbeidsrutiner og generell økt kontakt internt i kommunen i disse spørsmålene, er en viktig erfaring fra Sikringsprosjektet.

Konkret for objektene i Sikringsprosjektet vil bygningskortet være essensielt for lesningen av de foreliggende branntekniske tilstandsrapportene. Med bakgrunn i dette, vil eierne individuelt bli invitert til møte med kommunen for gjennomgang av den branntekniske tilstandsrapporten som foreligger i lys av opplysningene nevnt over. Dette vil bli gjennomført i Sikringsprosjektets slutfase og en vil samtidig informere om resultatene for hele prosjektet.

Oppsummert kan det slås fast at det ikke er et skille mellom fredete og verneverdige bygninger når det gjelder krav til brannsikring, og at disse også følger generelle krav for alle typer bygninger. Det finnes ikke et definert sikkerhetsnivå for fredete bygninger til tross for nasjonale mål om at de ikke skal gå tapt i brann. Det er heller ingen generell hjemmel for branntilsyn knyttet til verneverdige eller fredete bygninger. Registrering som særskilt brannobjekt gir en tilsynsmulighet, men ingen påleggshjemmel utover det funksjonsbaserte. Pålegg om nye sikringstiltak kan kun skje i forbindelse med en konkret byggesak.

I Bergen er alle fredete bygninger registrert som særskilte brannobjekt, og brannvesenet gjennomfører her årlig tilsyn. I forbindelse med tilsyn på særskilte brannobjekt, skal eier fremlegge dokumentasjon på tilfredsstillende brannsikkerhet i forhold til bruk. En har nå hatt stort fokus på forholdet mellom reell bruk og tillatt bruk og ser nå dette i forhold til tekniske krav for bygningen. Bygningskortet vil innebære en dokumentasjon på at bruk er i samsvar med tillatelser. Brannsikringskrav knyttes i stor grad til en bygnings bruksområde. Dette er derfor ikke uten betydning i forhold til avveiningen mellom tilstrekkelig brannsikring og graden av inngrep i kulturminnet.

Sikring av fredete og verneverdige bygninger mot forfall

Med sikring menes i denne rapporten både tiltak som hindrer eller begrenser brann i verneverdige bygninger, og tiltak som hindrer at verneverdige bygninger forfaller.

Verneverdig bebyggelse omfatter både automatisk fredete og vedtaksfredete bygninger, bygninger som er vernet gjennom reguleringsvedtak og andre bygninger som vurderes som verneverdige etter kulturminnefaglig vurdering, men som ikke er gitt ett formelt vern. Herunder brannsmitteområdene som omtales annet sted i rapporten.

Bygningene og bygningsgruppene beskrevet i forrige kapittel, var arbeidsgruppens studieeksempler også for å vurdere tiltak mot forfall.

Som nevnt tidligere, er det plan- og bygningslovens § 31-1 og TEK10 som kommer til anvendelse ved søknad om bygningsmessige endringer av eksisterende bygg. Bestemmelsene i TEK10 gjelder bare ved nye tiltak og da bare for de delene av bygget som berøres av tiltaket med mindre det er en hovedombygging. Tilsvarende gjelder ved bruksendring.

Mest relevant i forhold til den type bygninger som Sikringsprosjektet har befattet seg med, er trolig bruksendringer. For eksempel omdisponering av næringsbygg til boliger. Utfordringen i slike tilfeller kan være konflikt mellom verneinteresser og gjennomføring av tiltaket i henhold til krav i plan- og bygningsloven, heri både bygningstekniske krav og plankrav. Dette ble også berørt i forrige kapittel i tilknytning til brannsikring.

Eksemplene i punktene 5 og 9 over, Sandviksbodene 69-72 og Skuteviksbodene 10-19, er bygninger hvor denne problemstillingen er tydelig. Til dels også Hegreneset valsemølle. Sikringsprosjektet har likevel ikke gått nærmer inn på disse.

Bygningene er fredet²⁶ og det er Hordaland fylkeskommune som er forvaltningsmyndighet etter kulturminneloven for vedtaksfredete og midlertidig fredete bygninger i Bergen. Som sektormyndighet har fylkeskommunen vedtaksbehandlet saker etter kulturminneloven. Det foreligger et notat fra Hordaland fylkeskommune med status pr 1. oktober 2010. Dispensasjonsvedtak i henhold til kulturminneloven forelå i 2010 for flere av eiendommene. Ønskede tiltak kommer til dels i konflikt med krav i plan- og bygningsloven og med gjeldende plankrav i området.

I forbindelse med tilstandsrapportene for brannsikkerhet som ble utarbeidet, har en også sett på bruk av bygningene, men da først og fremst med hensyn til funksjonsbestemte krav til brannsikkerhet.

Utgangspunktet i gjeldende lovverk er at eier har ansvar for at bygg vedlikeholdes i henhold til kravene gitt i, eller i medhold av, plan- og bygningsloven og kulturminneloven. Samtidig er det også i samfunnets interesse at kulturminner har et godt vedlikehold. For å sikre disse samfunnsinteressene er offentlige myndigheter også pålagt et ansvar i gjeldende lovverk.

²⁶ Skuteviksbodene ble fredet i 1983 og Sandviksbodene 69-72 ble midlertidig fredet i 2006. Den midlertidige fredningen av Hegreneset valsemølle fra 2006 ble opphevet september 2010 ved vedtak i Hordaland fylkeskommune.

I mange tilfeller forringes bygninger over tid grunnet manglende vedlikehold og utbedring. Det kan være ulike årsaker til dette. Ofte vil det være slik at eier ut fra rene økonomiske interesser ønsker å utnytte eiendommen til formål som ikke er forenlig med bevaring. I noen tilfeller får eier ikke gjennomslag for søknad om endret bruk eller bygningsmessige endringer overfor bygningsmyndighetene. Lehmkuhlboden som brant er et eksempel på dette. I andre tilfeller har ikke eier god nok økonomi til å sette i stand bygget eller er uinteressert i å ta vare på bygget og ønsker å rive for å bygge nytt.

Krav som kan stilles til sikring, istandsetting og vedlikehold av fredet bebyggelse vil følge av kulturminneloven. Kulturminneloven er en særlov som går foran plan- og bygningsloven, slik at bygningsmyndighetene ikke kan fatte vedtak som er i konflikt med vedtak etter kulturminneloven. Dog må tiltak på fredete bygninger også oppfylle krav gitt i, eller i medhold av, plan- og bygningsloven, som for eksempel bruksformål.

Gjennom bruk av hensynssoner, med bestemmelser og retningslinjer knyttet til disse, kan kommunen i reguleringsplan sikre ivaretagelse av verneverdige bygninger. For verneverdige bygninger er ²⁷ hensynssone med "særlig hensyn til kulturmiljø, herunder verneverdig bebyggelse" aktuell. Her kan gis retningslinjer for begrensninger av virksomhet og vilkår for tiltak for å ivareta kulturminneinteressene. Fredete bygninger skal ha hensynssone etter plan- og bygningslovens § 11-8d i i kommuneplanens arealdel.

§11-9 nr 7 i plan- og bygningsloven gir anledning til å gi bestemmelser om hensyn til bevaring av historiske og antikvarisk verdi ved endring av eksisterende bygninger og bygningsmiljø.

På reguleringsplannivå kan det gis bestemmelser for å sikre verneverdier i bygninger som også inkluderer vern av fasade, materialbruk og interiør²⁸. Det er nytt at også interiør kan vernes gjennom regulering. Fra Miljøverndepartementets side er dette gjort for å gi bedre regler for sikring av verneverdige bygninger og andre kulturminner direkte i loven. En mener dette vil åpne for et mer allsidig lokalbasert kulturminnevern, i tillegg til vern gjennom kulturminneloven. Det følger en rimelig vedlikeholdsplikt med dette.²⁹ En slik planbestemmelse³⁰ vil samtidig innebære et rivningsforbud.

Som for plan- og bygningsloven generelt, vil disse vedtakene gjelde for nye tiltak og medfører ingen mulighet til å pålegge sikring, istandsetting eller vedlikehold på eksisterende bygninger. På sikt vil det likevel gi kommunen bedre grunnlag for å lage en helhetlig plan for den verneverdige bebyggelsen. Dette vil kunne medføre forutsigbarhet for eiere og sette klare premisser for hva de kan gjøre.

Mange verneverdige bygninger er ikke regulert eller planlagt regulert. I noen tilfeller er det igangsatt privat reguleringsarbeid men hvor tiltakshavers ønsker samsvarer dårlig med krav og hensyn fra myndighetene, blant annet når det gjelder vern og bruksformål. Planprosessen er en mulighet til å enes om løsninger.

Der regulering ikke er relevant, er det § 31-1 i plan- og bygningsloven som sier noe om ivaretagelse av kulturell, historisk og arkitektonisk verdi. Også her gjelder loven for nye tiltak. Bestemmelsen gir kommunen en rett og plikt til å vurdere tiltak på bygninger som har en viss kulturell verdi, der det fremgår

²⁷ Plan- og bygningsloven §11-8 tredje ledd bokstav c

²⁸ § 12-7 nr 6

²⁹ Ot.prp.nr 32 – 2007-2008

³⁰ Plan- og bygningsloven § 12-7 nr 6.

av plan, eller etter råd fra kulturminnefaglig fagkompetanse. Bestemmelsen kan brukes for å pålegge tiltakshaver å ivareta visuelle og kulturelle kvaliteter ved arbeid på eksisterende bygning, og den gir hjemmel til å avslå tiltak inntil det dokumenteres å være i samsvar med krav i medhold av bestemmelsen.

Både denne bestemmelsen og reguleringsbestemmelser forutsetter altså at eier søker om å få gjøre tiltak på bygningen. Dersom eier ikke søker om noe, og bygningen forfaller drastisk, kan kommunen likevel gripe inn gjennom pålegg om sikring etter plan- og bygningslovens § 31-3, men da bare for å avverge fare for liv, helse og miljø. Mens brannlovgivningen inkluderer kulturminneverdier i miljøbegrepet, er dette ikke like klart i plan- og bygningslovens bruk av begrepet. Kommunaldepartementet har presisert at bestemmelsen ikke gir hjemmel til å pålegge generelt vedlikehold, men at det avgrenses til å avverge fare eller vesentlig ulempe.³² Bestemmelsen gjelder alle typer byggverk og antas å innebære tiltak som avstengning av vinduer og dører, tiltak for å hindre vanninntrengning, hindre eventuelle setninger eller utvikling av disse, og hindre at bygningsdeler eller hele bygget faller ned. Tiltak utover dette krever en særskilt hjemmel som ligger i plan- og bygningsloven § 31-4³⁴, men forutsetter utarbeidelse av en tilhørende forskrift. Arbeidet med en forskrift som gir kommunen adgang til å gi pålegg om sikring, istandsetting og vedlikehold av bevaringsverdige bygninger, har pågått sentralt siden³³ 2009, og er gjenopptatt høsten 2010 etter å ha vært stilt i bero en periode.

I påvente av denne nye forskriften, er en bestemmelse om utbedringsprogram opprettholdt i i den nye lovens § 31-8. Utbedringsprogram har vært lite brukt og åpner for noen muligheter for avtaler med eiere om bevaring og sikring. Et slikt program kan vedtas for en eller flere eiendommer i tettbygd strøk med sikte på utbedring av bebyggelsen og tilhørende arealer. Programmet kan blant annet inneholde bygningstekniske eller brannmessige forhold og ses som et grunnlag for avtaleinngåelse med eierne, da det ikke finnes sterke hjemler for å gi pålegg om utbedring av bygninger som forfaller.

Plan- og bygningsloven § 31-5 gir kommunen hjemmel til å vente med å ta stilling til rivingsspørsmålet til den har tatt stilling til en søknad om igangsettingstillatelse for et nytt tiltak på tomten. Dette vil kunne gi muligheter for å sikre verneverdier.

Plan- og bygningsloven gir kommunen hjemmel til å føre tilsyn med eksisterende bygninger for å påse at det ikke foreligger ulovlig bruk eller andre ulovlige forhold etter plan- og bygningsloven som kan medføre fare eller vesentlig ulempe for person, eiendom eller miljø. Et slikt tilsyn krever en indikasjon på at det foreligger ulovligheter, men bør etter kommunens syn også gjelde når det etter kommunens skjønn kan være aktuelt med pålegg om sikring av hensyn til store kulturminneverdier, eller, når den bebudete forskriften er vedtatt, pålegg om istandsetting og vedlikehold. Bestemmelsen kan ikke brukes slik at kommunen kan få adgang til bygningen for å undersøke tilstanden.

32 Denne bestemmelsen kan ikke brukes for å gi pålegg om sikring av verneverdige bygninger. Begrepet "miljø" i plan- og bygningsloven omfatter ikke kulturminner og denne bestemmelsen er tenkt til de situasjoner der det konstateres fare eller vesentlig ulempe. Etter kulturminnelovens §17 kan det gis pålegg om sikringstiltak for fredete ygg når det er fare for forfall.

33 Verken plan- og bygningsloven eller kulturminneloven gir hjemler for å gi pålegg om tiltak som kan hindre innbrudd og skadeverk, for eksempel brannstiftelse,

34 31-4. Pålegg om dokumentasjon og utbedring. Departementet kan gi forskrift om kommunens adgang til å gi pålegg om dokumentasjon og utbedring av eksisterende byggverk og installasjoner. Pålegg kan bare gis der utbedring vil gi vesentlig forbedring av byggverkets eller installasjonens funksjon som tilsies av tungtveiende hensyn til universell utforming, helse, miljø, sikkerhet eller bevaringsverdi. I vurderingen skal det legges vekt på kostnadene ved pålegget, antall brukere, hvilke farer eller ulemper de utsettes for, og avstanden mellom den faktiske tilstanden og gjeldende krav.

Kommunen har sanksjonsmuligheter dersom ikke pålegg om sikring etterkommes, men dette vil ofte føre til prosesser som drar ut i tid. Når en bygning er i så dårlig stand at pålegg om sikring er aktuelt, vil en ofte se en akselerasjon i forfallet og det er derfor uheldig med utsettelse av nødvendige sikringstiltak.

Kulturminneloven regulerer bare fredete byggverk og ikke annen verneverdig bebyggelse. De fleste eksemplene som er brukt i Sikringsprosjektet, er fredet. Unntaket er Rosemuget 15, et bolighus fra 1800 som ligger i et brannsmitteområde.³⁵ For fredete bygninger, gir kulturminneloven myndighetene en mulighet til å pålegge vedlikehold og istandsetting. §17 i kulturminneloven omhandler vedlikehold av fredete bygninger. På nærmere fastsatte vilkår kan det gis pålegg om tiltak for å motvirke at et fredet bygg forfaller på grunn av manglende vedlikehold:

“Får vedkommende myndighet rede på at et fredet byggverk er i ferd med å forfalle av mangel på vedlikehold, kan byggverket undersøkes. Er det fare for at det forfaller kan – med samtykke fra departementet – eieren eller brukeren innen rimelig frist bli pålagt å gjennomføre tiltak for å motvirke dette. Følges ikke pålegget får §16 tilsvarende anvendelse om ikke eier eller bruker påviser at han ikke makter istandsettingen av økonomiske grunner. Departementet kan gi eier eller bruker tilskudd til vedlikehold, eller til endringer godkjent av vedkommende myndighet etter loven her.” ³⁶

Med samtykke fra Riksantikvaren er Fylkeskommunen rette myndighet til å undersøke og til å gi pålegg om istandsetting ved forsømt vedlikehold, samt oppfølging av pålegg om istandsetting.

³⁵ Den midlertidige fredningen av Hegreneset valsemølle ble opphevet i oktober 2010

³⁶ Henvisning til §16 hjemler at pålegg om gjennomføring av tiltak er tvangsgrunnlag for utlegg.

Bestemmelsen gir mulighet til tiltak utover akutte tiltak, som for eksempel presenninger over tak som lekker, og innbefatter også tiltak av mer varig karakter som reparasjons- eller istandsettingstiltak. Normen er at fredete byggverk skal oppnå et ordinært vedlikeholds nivå. Eier kan ikke påberope seg å ikke make istandsetting av økonomiske grunner om vedkommende ikke har søkt om tilskudd.

Det er lite praksis å vise til for denne bestemmelsen og det er uklart hvilke kriterier som skal legges til grunn. Ut fra ordlyd "mangel på vedlikehold" vil tiltak som representerer noe nytt på bygningen, bare kunne pålegges når dette kan forventes av en huseier ut fra endrete sårbarhetsvurderinger i samfunnet og en normal standard for den aktuelle bygning. Bygningens sårbarhet vil kunne variere etter hvor utsatt bygningen er for forfall, for eksempel på grunn av naturkrefter eller stor ferdsel i området, og tiltak må tilpasses heretter.

Kulturminneloven har ingen tilsynshjemmel. Undersøkelse vil ofte være nødvendig for å fastslå at det er fare for at bygget forfaller. I mange tilfeller vil dette kunne konstateres utenfra, men en slik situasjon indikerer vanligvis et allerede omfattende istandsettingsbehov som vil innebære merkostnader i forhold til gjennomføring av tiltak på et tidligere stadium.

Eier av en fredet bygning har ingen rapporteringsplikt på den fredete bygningens fysiske tilstand utover dokumentasjon før og etter tiltak det er gitt støtte til. Fylkeskommunene har, på oppdrag fra Riksantikvaren, de siste årene gjennomført en tilstandsregistrering på alle fredete bygninger. Tilstanden er gradert både for enkeltdeler og helhet, og er registrert i "Askeladden", den nasjonale kulturminnedatabasen. Endringer i tilstand vil fanges opp her. Dette er et ledd i nasjonale målsettinger om å oppnå et alminnelig vedlikeholds nivå på alle fredete bygninger innen 2020, slik det er fastslått i stortingsmeldingen "Å leve med kulturminner"

Oppsummert ligger der muligheter i kulturminnelovens §17 Vedlikehold av fredet byggverk for å sikre fredete bygninger mot forfall, men det har vært lite praksis å vise til her. For fredete bygninger med behov for sikring, har man i større grad vist til bygningsmyndighetene og plan- og bygningslovens bestemmelse § 31-3 Sikring og istandsetting. Bygninger kan være i dårlig stand allerede ved fredningsvedtaket og dette påvirker hva som oppfattes som rimelige krav.

Når det gjelder bygninger som ikke omfattes av kulturminneloven, har Sikringsprosjektet konkludert med at hjemmelsgrunnlaget er svakt. Bestemmelsene som kan anvendes er i stor grad knyttet til at det åpnes sak for nye tiltak eller bruksendring. På sentralt hold er en forskrift knyttet til §31-4 i plan- og bygningsloven under utarbeidelse. Denne vil være av stor betydning for sikring av verneverdige bygninger mot forfall på et tidligere stadium i forfallet og slik redusere både kostnader og tap av kulturminneverdi.

Sikring av brannsmitteområder

Brannsmitteområder – verneverdige, tette trehusmiljø

“Kartleggingen av ca. 180 verneverdige, tette trehusbebyggelser som ble gjennomført av Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap i samarbeid med Riksantikvaren i 2005, viste at kun en håndfull kommuner hadde utarbeidet planer for brannsikring av sine områder. Bare et par av områdene har gjennomført så omfattende tiltak at sikringen kan anses å være tilfredsstillende. (...) Brannregelverket er i liten grad tilpasset de utfordringene som ligger i å bruke tilsyn som virkemiddel i områder med mange objekter med mange og ulike eierkonstellasjoner. (...) Selv om de sentrale myndighetene har et stort ansvar for å sikre vår kulturarv, mener Miljøverndepartementet at sikringen av de enkelte bygninger og bygningsmiljøer må være lokalt forankret. Det må på lokalt nivå utarbeides brannsikringsplaner med konkrete tiltak som reduserer risikoen for brann og legger forholdene til rette for at brannvesenet kan håndtere en brann før den blir for omfattende og utvikler seg til en områdebrann. Tiltakene må ikke bare rette seg mot objekter av uerstattelig nasjonal verdi i slike miljøer, men også mot bygninger som har kulturhistorisk betydning for nærmiljøet. I en slik prosess må kommunen også sørge for nødvendige vedtekter, blant annet for bruk av fyrverkeri, ryddighet, søppelcontainerbruk og parkering. Miljøverndepartementet vil vurdere endringer i regelverket for å klargjøre kommunens ansvar for å sikre slike områder.”³⁷

Bergen har gjennom historien hatt en rekke bybranner som har lagt store deler av byen i aske. Den største var i 1702 hvor 7/8-deler av byens hus gikk med. Den siste var i 1916, der en stor del av sentrum gikk tapt. Dette var også den siste bybrannen i Norge. 380 bygninger brant på 10 timer, det betyr i snitt 38 bygninger pr time. 2700 personer ble husløse og 1000 arbeidsplasser ble rammet. Dette illustrerer dimensjonene og konsekvensene av en bybrann. I tette trehusområder er faren for brannsmitte stor. Noen steder er det akseptabel tilkomst for brannvesenets innsats, slik at de kan kontrollere brannen, mens andre områder er vanskeligere tilgjengelig og representerer større utfordringer. Det siste vil gjelde for brannsmitteområdene der gode sikringstiltak og barrierer mot brannutvikling er av stor betydning for å stoppe branntilløp i en tidlig fase.

Bergen har 12 av de 180 definerte brannsmitteområder i Norge. Oppsummert kan en si at kritiske marginer i brannsmitteområder er:

- Tett trehusbebyggelse
- Stigende og vanskelig terreng
- Smitt, smau og trange gater med vanskelig fremkommelighet
- Sterk vind
- Utilgjengelige og rotete bakgårder
- Søppelhåndtering
- Blandet bruksformål
- Eldre ledningsnett for vannforsyning

³⁷ Brannsikkerhet. Stortingsmelding nr 35 2008-2009

Viktige faktorer for brannsikring og brannbegrensning er:

- Brannforebyggende tiltak
- Tidlig varsling
- Hurtig tilkomst
- Tilstrekkelig mannskaper og materiell
- Ledelse på brannstedet og håndtering av samtidige store hendelser.
- Brannvesenet må ha marginene på sin side.

I Bergen sentrum har det vært totalforbud mot raketter og større fyrverkeri siden 2003 og en lokal brannforskrift ble vedtatt i 2004. Det er også etablert felles tilsyn med brannvesen og bygningsmyndighetene i sentrum, noe kommunen har gode erfaringer med. Dette gjøres også i områder hvor brannvesenet ikke utfører ordinært tilsyn, som i brannsmitteområdene. Samarbeid med byggesakstilsynet innebærer felles tilsyn med fokus på brannsikkerhet, ulovligheter, bruk, rømning etc. Inntrykket er at samordning oppfattes som ryddig og effektivt også av huseiere. Se ellers kapittel om sikring av fredete og verneverdige bygninger mot brann og ulykker.

Sikringsprosjektet og "Bra By"- prosjektet (se denne) har fått utarbeidet et forslag til brannsikringsplan for Rosegrenden. Dette er en faglig utredning om områdesikring i Rosegrenden. Oppdraget er finansiert gjennom "Bra By". Det er et mål å øke kompetansemiljøet knyttet til områdesikring, og resultatene fra Sikringsprosjektet vil være et viktig erfaringsgrunnlag i det videre arbeidet med Bra By. Oppdraget ble utført våren 2010 som et samarbeidsprosjekt mellom Sweco AS og NBC/NEAS AS.

Arbeidsgruppe 3 i Sikringsprosjektet har spesifisert og siden evaluert forslaget til brannsikringsplan. Konsulentens forslag til brannsikringsplan, sammen med faglige diskusjoner i gruppen, har dannet grunnlag for en tiltaksliste som anbefales gjennomført, og som vil høyne sikkerhetsnivået i det aktuelle brannsmitteområdet. Noen av tiltakene er det mulig å gjennomføre ganske umiddelbart. Tiltak må også sees i et kost-nytteperspektiv, og det bør være en langsiktig strategi som ikke bare er knyttet til byggesaker. Tiltakene kan grupperes på flere måter, som etter hvilken fase i et brannforløp de virker:

1. hindrer branttilløp
2. detekterer tidlig i brannforløpet
3. bidrar til begrensnings av brann og tilrettelegging for innsatsstyrker.

De kan også grupperes mellom:

- tiltak som har lave, eller ingen, gjennomføringskostnader utover de organisatoriske
- tiltak med høyere kostnader
- tiltak som krever lovending
- Tiltak som er en kombinasjonen av punktene over

Tiltakene for sikring av områder må med andre ord måles mot kostnader, gjennomførbarhet, sikkerhetsgevinst og behovet for lovendringer. Tiltakene er nærmere beskrevet i forslaget til brannsikringsplan³⁸.

De foreslåtte tiltak er listet under³⁹.

- Innføre et system med rodevern (1)
- Gjøre tiltak for å bedre søppelhåndtering i området i forhold til brannrisiko (1)
- Be El-tilsyn om å gjennomføre el-sjekk oftere.⁴⁰ Bruke termofotografering av elektriske anlegg. (1)
- Brannforebyggende tilsyn med fokus på lagring, rot, søppel, slangeposter, røykvarslere og slukkeutstyr. (1)
- Montere slangeposter i brannsmitteområdet. Anbefalt plassering fremgår i den vedlagte konsulentrapporten.(3)
- Ytterligere vektlegging av kontroll av brannteknisk prosjektering og utførelse. Unngå prosjektering som forutsetter assistanse brannvesenet som rømningsvei (1)
- Utvide kjørbare adkomst for høydemateriell eventuelt gjennom avtale med grunneier.(3)
- Innføre parkeringsforbud for å bedre tilkomst for brannvesenet ved uttrykning. (3)

På litt lengre sikt:

- Installere varmesøkende kamera som dekker brannsmitteområdene. (2)
- Deteksjon og varsling. Det må gjøres en analyse av konsekvenser av å installere deteksjon i 2800 bygninger før dette kan anbefales som dekkende tiltak.(2)
- Legge inn relevante hensynssoner i planer på både overordnet og mer detaljert plannivå. (1)

³⁸ Brannsikringsplan for Rosegrenden. Rapport fra SWECO AS og NBC/NEAS AS. April 2010.

³⁹ Tiltakene er merket 1-3 etter hvor i brannforløpet de anses å ha betydning: 1) hindre brann i å oppstå. 2) tidlig deteksjon av branttilløp og 3) begrense brann og tilrettelegge for innsatsstyrker

⁴⁰ Gjennomført i Rosegrenden i 2010

Ny plandel i plan og bygningsloven trådte i kraft 1.juli 2009. Lovens begrep "hensynssoner" er omtalt i kapitlet om sikring av bygninger. Bergen kommune har i forslag til ny kommuneplan, arealdelen (KPA) vist ulike hensynssoner. Blant annet er alle de 12 definerte brannsmittsområdene avmerket som hensynssone hjemlet i § 11-8a i plan- og bygningsloven: "Hensynssone sikring, støy og fareområder".

A. Sikrings-, støy- og fareområder

Brannsmittsområde

Fare for brannsmitt i verneverdig tett småhusbebyggelse. Innenfor hensynssone brannsmittsområde gjelder følgende:

- For utarbeidelse og godkjenning av reguleringsplaner, samt for tiltak som krever godkjenning etter plan- og bygningsloven, skal kommunens vedtatte plan for sikring mot brannsmitt ligge til grunn når den er vedtatt.
- For søknader om tiltak som krever godkjenning etter plan- og bygningsloven skal uttalelse fra Bergen brannvesen og Byantikvaren innhentes. Uttalelsene skal vektlegges i kommunens saksbehandling.

Gjennom kommunal områdereguleringsplan etter plan- og bygningslovens § 12-2 for et område som omfatter Rosegrenden, Kristiansholm, Sandviksbodene 15-24 og Sandvikstorget, skal en se på mulighet for å innarbeide bestemmelser i tråd med anbefalte tiltak for brannsikring av området. Se ellers kapittel om sikring av bygninger hvor dette er nærmere omtalt.

Brann- og eksplosjonsvernloven og byggesaksdelen av plan- og bygningsloven er først og fremst knyttet til enkeltobjekt og mindre egnet til områdesikring av brannsmittsområder utover pålegg om tiltak på enkeltbygninger i området. Ifølge lov og forskrift regnes materiell sikkerhet å være ivaretatt når krav gitt i, eller i medhold av, gjeldende plan- og bygningslov (TEK10) er oppfylt⁴¹. En risiko- og sårbarhetsanalyse kan avdekke behov for ytterligere sikringskrav utover minstekravene, og tilleggssikring utover minstekrav kan også være nødvendig fordi materiell eller bygninger utgjør en spesiell samfunnsrisiko eller har spesiell samfunns viktig verdi⁴².

Etter brann- og eksplosjonsvernloven kan kommunen pålegge nødvendige brannverntiltak i enkelttilfeller, også for spesifikke områder.⁴³ Etter samme bestemmelse kan det gis forskrifter om ytterligere sikringstiltak og beredskap. I forarbeidene til loven står det at "område" også kan omfatte grupper av byggverk, for eksempel en gruppe av eldre trehusbebyggelse som anses som verneverdig.⁴⁴ Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap mener imidlertid at en sentral forskrift om ytterligere brannsikringstiltak og beredskap etter § 14 i brann- og eksplosjonsvernloven, ikke er egnet verktøy for å stille krav til sikringstiltak og beredskap i et område med verneverdig trehusbebyggelse.

⁴¹Ref §§ 2-1 og 2-3

⁴² Som eksempel vises det til rapport fra Norges branntekniske laboratorium as, SINTEF: Byen Brenner fra januar 2004.

⁴³ §14

⁴⁴ Op.prp nr 28(2001-2002)

Oppsummert er det muligheter innenfor planlovens hensynssonebegrep for sikring av brannsmitteområder. Disse bør utprøves. Hjemlene utover dette er svake og knyttet til enkeltobjekt, ikke områder. Også for brannsmitteområder gjelder det at bestemmelsene i lovverket i stor grad knyttes til nye tiltak eller planer. Brannsmitteområdene er historiske områder hvor det sjelden oppstår nye tiltak av slik omfang at reguleringsplan er påkrevd.

Myndighetene kan tilrettelegge for tiltak som vil bedre brannsikkerheten, og kan selv bidra med tiltak i samarbeid med eiere og private aktører. En del av de foreslåtte tiltakene er lite kostnadskrevende og dreier seg mer om organisatoriske tiltak, mens andre er mer ressurskrevende. Gjennomføring av brannsikring vil kreve ressurser og organisering. Det forslås at arbeidet i Sikringsprosjektet med brannsmitteområder og verneverdige bygninger videreføres i et mer langsiktig kommunalt arbeid.

Juridiske virkemidler

Når det gjelder de juridiske og økonomiske virkemidlene, har en i Sikringsprosjektet hatt en grundig gjennomgang av alle relevante lover og regelverk som omhandler brannsikkerhet og sikring mot forfall. Arbeidsgruppen har bestått av eksperter fra ulike forvaltningsmyndigheter som har gjennomgått og sammenstilt eksisterende lover og praksis. Svakheter er påpekt og diskutert og likeens muligheter for skjerpet bruk av regelverket. Oversikten over lover og regler som er utarbeidet i Sikringsprosjektet, vil kunne danne grunnlag for en veileder. Dette foreligger i et eget notat fra arbeidsgruppe 2.⁴⁵ I foreliggende rapport er beskrivelse av juridiske virkemidler og forslag innarbeidet i teksten under de aktuelle kapitlene. Her gis bare en mer generell oversikt, samt en oppsummering av noen forslag til endringer og behov for klargjøringer i regelverket.

Sentrale lover med bestemmelser om sikring av verneverdig bebyggelse er plan- og bygningsloven, kulturminneloven og brann- og eksplosjonsvernloven. Annet regelverk kan også være av betydning for sikring av kulturminner, eksempelvis beredskapslovgiving, forskrift om tilsyn med elektriske anlegg og diskriminerings- og tilgjengelighetsloven.⁴⁶

For Bergens vedkommende er ansvar for verneverdige bygninger, slik det fremkommer etter plan- og bygningsloven, tillagt kommunen, med Etat for plan og geodata og Etat for byggesak og private planer som myndighetsutøvere og Byantikvaren som kommunens ansvarlige fagetat på kulturminner med rådgivende funksjon. Når det gjelder bygninger i Hordaland som er fredet, er forvaltningsmyndighet etter kulturminneloven delegert til fylkeskommunen. I Bergen er det anslagsvis 10 000 verneverdige bygninger hvorav ca 200 er fredet med hjemmel i kulturminneloven. Myndighetsutøvelse i henhold til brann- og eksplosjonsvernloven er tillagt Bergen brannvesen.

Bergen kommune har i likhet med mange andre kommuner ikke hatt retningslinjer til § 74 nr 2 i plan- og bygningsloven av 1985. Noen føringer har imidlertid vært gitt i bestemmelsene til arealdelen i kommuneplanen for Bergen kommune vedtatt 25.6.2007, og i enkelte kommunedelplaner og reguleringsplaner. Hvilke bygningsmessige endringer som kan aksepteres i forhold til eldre verneverdige bygninger har imidlertid generelt vært vurdert konkret og skjønnsmessig i forhold til den enkelte sak gjennom at disse forelegges Byantikvaren som ledd i saksforberedelsene. Dette gjelder også tiltak som vurderes etter plan- og bygningslovens §31.1: *Ivaretagelse av kulturell verdi ved arbeid på eksisterende byggverk* i forhold til bygninger av historisk og antikvarisk verdi⁴⁷ og søknader om riving. For søknader om riving eller vesentlige endringer på ikke-fredet byggverk eller anlegg oppført før 1850 plikter kommunen også å sende søknad til kulturminnemyndighet senest fire uker før søknaden avgjøres slik at de skal ha mulighet til å vurdere fredning⁴⁸. Vedtak om riving eller vesentlig endring skal umiddelbart sendes til fylkeskommunen dersom de har uttalt seg mot riving eller vesentlig endring av et bygg fra før 1850. Jf. kulturminnelovens § 25

⁴⁵ Saksnr BKSÅK 200817152-19

⁴⁶ Rapporten "Accessibility to Cultural Heritage" finnes på Riksantikvarens nettsider: <http://www.riksantikvaren.no/filestore/TN2009572Web.pdf>

⁴⁷ 1985 § 92, siste ledd

⁴⁸ Myndighet etter §25 i kulturminneloven er delegert til fylkeskommunen.

Plan- og bygningsloven

Plan- og bygningsloven omfatter i utgangspunktet bestemmelser vedrørende planlegging og oppføring av nybygg, og bygningsmessige endringer av eksisterende bygg. Loven gir også hjemmel for å kreve tiltak på eksisterende bygg⁴⁹.

I plan og bygningslovens plandel er "hensynssoner" innført⁵⁰. Hensynssoner, med juridisk bindende bestemmelser, kan knyttes til både kommuneplan og reguleringsplan og omfatter blant annet soner for bevaring av kulturminner og verneverdige bygninger.

Retningslinjer og bestemmelser som fastsettes i kommuneplan vil kun gjelde for nye tiltak. Noen plikter til sikring, istandsetting eller vedlikehold av verneverdig bebyggelse vil ikke kunne ilegges etter disse bestemmelsene. Med innføring av hensynssoner for bevaring av kulturmiljø og med anledningen til å gi generelle bestemmelser om hensyn til eksisterende bebyggelse, er kommunene først og fremst blitt utstyrt med et regelverk som skal gi et bedre grunnlag for en mer helhetlig plan for den verneverdige bebyggelsen.

De hensyn og restriksjoner som er fastsatt gjennom hensynssoner til kommuneplanens arealdel, skal legges til grunn for utarbeiding av reguleringsplan. Hensynssoner kan videreføres i reguleringsplan eller innarbeides i arealformål og bestemmelser som ivaretar formålet med hensynssonen. Innregulering av hensynssoner for ivaretagelse av verneverdige bygninger i reguleringsplan tilsvarer tidligere plan- og bygningslovs § 25 nr. 6 om regulering av spesialområder for bevaring. Det kan gis detaljerte bestemmelser om utforming og bruk av bygninger innenfor reguleringsområdet (hensynssonen), og det kan settes vilkår for bruken eller forby former for bruk for å fremme eller sikre formålet med reguleringen. Det antas at dette også omfatter forbud mot riving eller relevante sikringstiltak ved søknadspliktige bygningsmessige endringer. Det legges til grunn at det ikke kan gis bestemmelser som pålegger eier å utføre konkrete sikringstiltak av eksisterende bebyggelse i seg selv. Ved å legge ned midlertidig forbud etter § 13-1 kan kommunen utsette behandlingen av blant annet søknad om riving av byggverk, til spørsmålet om vern av bygningen er vurdert i en reguleringsplan.

I byggesaksdelen av plan- og bygningsloven er det gitt bestemmelser om tiltak på eksisterende bygninger i kapittel 31. Også for alle tiltak på eksisterende bygninger gjelder alle krav i loven, men begrenset til de deler av byggverket som tiltaket gjelder. Bestemmelsen i § 31-1: *Ivaretagelse av kulturell verdi ved arbeid på eksisterende byggverk* kan brukes for å pålegge tiltakshaver å ivareta visuelle og kulturelle kvaliteter ved arbeid på eksisterende bygningskropp og hjemmel til å avslå tiltak inntil de dokumenteres å være i samsvar med de krav som følger av bestemmelsen.

⁴⁹ I utgangspunktet vil alle krav kunne komme til anvendelse ved tiltak på eksisterende byggverk, som i enhver annen byggesak, jf. § 31-2. Hvor langt kravene rekker, må som alltid, vurderes konkret i den enkelte sak.

⁵⁰ Kap.11 og 12 i plan- og bygningsloven av 2008

§31-3 gir mulighet for å pålegge sikring. Hjemmelsgrunnlaget for pålegg i bestemmelsen er avgrenset til sikringstiltak. Det antas å innebære tiltak som avstengning av vinduer og dører i bygg som står åpent, og tiltak for å hindre vanninntregning. Samt tiltak for å hindre eventuelle setninger eller at bygget eller bygningsdeler faller ned. Tiltak som går utover dette krever særskilt hjemmel, der hjemmel for dette ligger i § 31-4, som forutsetter at departementet gir en forskrift til denne bestemmelsen. Slik forskrift har ikke vært gitt til plan- og bygningsloven 1985 § 89, 2. ledd. Stortinget har ved behandling av loven bedt Regjeringen om å gi forskrift med hjemmel i plan- og bygningsloven § 31-4 om kommunenes adgang til å gi pålegg om sikring, istandsetting og vedlikehold av bevaringsverdige bygninger, og at denne iverksettes samtidig med loven. Arbeid med forskrift til plan- og bygningsloven 31-4 er påbegynt. Området for forskriftshjemmelen er også hensynet til bevaringsverdi.

Kommunen kan også avslå søknad om riving etter § 31-5 inntil det foreligger igangsettingstillatelse for nytt tiltak, eller det foreligger reguleringsplan som forutsetter at bygningen skal rives. I uregulert område kan det samme oppnås gjennom bestemmelser om plankrav. Kommunen kan også velge å legge ned midlertidig forbud mot tiltak etter § 13-1, og senere regulere til bevaring. Dersom det gis bestemmelser for å sikre bevaringsverdi etter § 12-7 nr. 6 i bygninger, vil dette samtidig innebære et rivningsforbud. Dette kan for eksempel være aktuelt dersom det foreligger en reguleringsplan som ikke kan gjennomføres uten at byggverket blir revet, og søknad om riving dermed ikke kan avslås med hjemmel i § 31-5. Midlertidig forbud mot tiltak kan imidlertid ikke gis virkning i forhold til en rettskraftig igangsettingstillatelse.

Kommunen har hjemmel til å føre tilsyn med eksisterende byggverk og arealer for å påse at det ikke foreligger ulovlig bruk eller andre ulovlige forhold etter plan- og bygningsloven som kan medføre fare eller vesentlig ulempe for person eiendom eller miljø. For å kunne gå inn med tilsyn med eksisterende byggverk eller arealer, må kommunen ha en indikasjon på at det foreligger ulovlig bruk eller andre ulovlige forhold etter plan- og bygningslovgivningen. Tilsyn kan også føres der det etter kommunens skjønn kan være aktuelt med pålegg etter § 31-3 og eller § 31-4. Bestemmelsen kan imidlertid ikke brukes slik at kommunen kan få adgang til byggverk for å undersøke tilstanden.

I plan- og bygningsloven er bestemmelsen om utbedringsprogram opprettholdt i § 31-8⁵¹. Et utbedringsprogram kan vedtas for en eller flere eiendommer i tettbygd strøk, med sikte på utbedring av bebyggelsen og tilhørende arealer. Programmet kan blant annet inneholde bygningstekniske og brannmessige forhold.

I en del tilfeller synes manglende økonomiske ressurser å være årsak til at verneverdige bygg ikke blir holdt i god nok stand og sikret mot brann osv. Mulig tiltak for å kompensere for dette er å innføre mulighet for lån på særskilte vilkår gjennom Husbanken. Dette knyttet til utbedring og brannsikring av verneverdige bygg. Dette som hovedregel knyttet opp mot at kommunen har vedtatt utbedringsprogram for eiendommen etter plan og bygningslovens § 31-8.

⁵¹§ 89a i plan- og bygningslov fra 1985.

Av andre bestemmelser som kan være av betydning i forhold til sikring av eksisterende bygninger er plan- og bygningslovens § 28-5, som setter krav til at ubebygde areal i bebygde områder skal holdes i ryddig og ordentlig stand. Der forhold ved lagring og annen bruk eller terreng i nærheten av byggverk kan gjøre opphold og ferdsel farlig, kan kommunen pålegge eier å gjennomføre sikringstiltak. Det antas at bestemmelsen kan benyttes til å pålegge fjerning av for eksempel avfall/hensatte gjenstander inntil bygninger som kan medføre fare for disse ved antennelse av brann eller lignende.

I byggteknisk forskrift(TEK10)⁵² settes krav til tiltak. Kravene som kan settes til tiltaket begrenses som hovedregel til å omfatte de deler av byggverket som tiltaket gjelder. Dersom det er tale om en hovedombygging kan kravene gjøres gjeldende for hele byggverket. Tilsvarende gjelder ved bruksendring. En rekke tekniske krav vil kunne være relevante ved tiltak i bevaringsverdige byggverk som i utgangspunktet medfører at nybyggingskrav skal følges. Bruk av tilpasnings- eller dispensasjonsmuligheter for å ivareta bevaringshensyn kan da være aktuelt.

Risikoreduserende tiltak kan utover brannvesenets innsats knyttes til ulike bygningstekniske krav eller andre krav som alarmanlegg, manuelt slukkeutstyr mv. Automatisk slukkeanlegg (sprinkleranlegg) anses som effektivt mot de fleste branner⁵³. Den verneverdige bebyggelsen består av svært ulike typer byggverk og hva som vil være egnede sikringstiltak må vurderes konkret for den enkelte bygning /bygningstilbud.

Brannsikringskravene i TEK10 er i utgangspunktet funksjonsbasert. Dette betyr at forskriften i hovedsak angir minimumskrav til sikkerhet, helse, miljø og brukbarhet som ethvert byggverk skal oppfylle. Angivelse av et visst minimumsnivå innebærer en valgfrihet i forhold til hvordan dette skal oppfylles. Det er ikke fastsatt særskilte krav eller sikkerhetsnivå for fredete eller andre verneverdige bygninger. I relasjon til brannsikring vil det ofte bli en konflikt mellom krav til god brannsikring, herunder sikre rømningsveier for alle, og bevaringsformål. Dette kan gi grunnlag for vanskelige avveininger, både for tiltakshaver, bygningsmyndighetene og myndigheter med ansvar for fredete bygg og anlegg.

TEK10 har også bestemmelser om utslippskrav til vedovner og generelle krav til energi, hvor det åpnes for unntak på grunn av antikvariske verdier.

52 forskrift om tekniske krav til byggverk (byggteknisk forskrift) av 26.03.2010 nr. 489 (TEK10)

53 Høringsnotat teknisk forskrift til plan- og bygningsloven – pr. 23.6.2009

Kulturminneloven

Kulturminneloven inneholder bestemmelser der noen kulturminner er fredet direkte i loven (automatisk fredete kulturminner). Videre kan Riksantikvaren fatte vedtak om fredning av kulturhistorisk eller arkitektoniske verdifulle kulturminner, som byggverk og anlegg, mens kongen i statsråd kan fatte vedtak om fredning av kulturmiljøer.

Kulturminnemyndigheten er den fagmyndighet som tar stilling til hva som har nasjonal eller regional kulturminneverdi og kan fatte vedtak som gir bindende bevaringsstatus og som angir plikter og rettigheter knyttet til bevaringsobjektene. Mulighet til å følge opp med tilsyn og pålegg som sikrer at pliktene knyttet til bevaringsobjektene oppfylles bør vurderes inntatt i kulturminneloven.

“Tett verneverdig trehusbebyggelse” er definert som *nasjonal kulturminneverdi* men er ikke formelt vernet i vedtak etter kulturminneloven. Enkelte hus i verneverdig trehusbebyggelse kan være dårlig vedlikeholdt og isolert sett mindre verdt, mens andre bygninger er viktige elementer i et kulturmiljø. Kulturminneverdien kan i mange tilfeller også være av både nasjonal og internasjonal karakter. For totalinntrykket av trehusbebyggelsen er hvert hus likevel et viktig element.

Kulturminneloven regulerer bare fredning og fredet bebyggelse og ikke annen verneverdig bebyggelse. Myndighet etter kulturminneloven er tillagt Miljøverndepartementet, Riksantikvaren og Fylkeskommunen/Samtinget. Bergen kommune har i likhet med en del av landets øvrige bykommuner etablert egen Byantikvar som fagavdeling for antikvariske spørsmål. Byantikvaren gir råd overfor andre kommunale etater og samarbeider med kulturminnemyndighetene etter kulturminneloven. Kommunene har ikke formell myndighet etter kulturminneloven, men gjennom både planarbeid og byggesaksbehandling er det kommunen selv som, etter råd fra Byantikvaren, tar stilling til hva som har bevaringsverdi gjennom planbestemmelser og som bygningsmyndighet.

Kulturminnelovens § 16 gir hjemmel for pålegg om tilbakeføring dersom fredet byggverk blir påført skade ved bruk eller arbeid på byggverket. Etter kulturminnelovens § 17 kan det også på nærmere vilkår gis pålegg om tiltak for å motvirke at fredet bygg forfaller på grunn av manglende vedlikehold. I § 17 siste ledd opplyses det at eier kan få tilskudd. Eier kan ikke påberope seg at han ikke makter istandsetting av økonomiske grunner dersom han ikke har søkt om tilskudd til istandsetting og vedlikehold.

Bestemmelsen i kulturminneloven § 17 hjemler ikke bare akutte sikringstiltak som eksempelvis pålegg om presenning over tak som lekker, men også istandsettingstiltak av varig karakter. I en situasjon der det er fare for at bygningen forfaller, vil det oftest være snakk om reparasjonstiltak og istandsettingstiltak. Normen er at det fredete byggverket oppnår et ordinært vedlikeholdsnivå.

Verken § 17 eller andre bestemmelser i kulturminneloven gir kulturminnemyndighetene adgang til å føre tilsyn med fredete bygninger eller potensielle fredningsobjekter for å vurdere fredning. For å kunne gi pålegg om vedlikehold vil undersøkelser oftest være nødvendig for å fastslå at det er fare for at byggverket forfaller. Dette vil kunne fastslås gjennom å bedømme bygningen utenfra. Men en slik situasjon indikerer oftest et omfattende istandsettingsbehov, som vil innebære merkostnader i forhold til gjennomføring av tiltak på et tidligere stadium. Eier av fredet bygning har ingen plikt til å rapportere til kulturminnemyndighetene på den fredete bygningens fysiske tilstand.

Brann- og eksplosjonsvernloven

Brann- og eksplosjonsvernloven har som formål å verne liv, helse, miljø og materielle verdier mot brann og eksplosjon, mot ulykker med farlig stoff og farlig gods og andre akutte ulykker, samt uønskede tilsiktede hendelser. Det er gitt forskrifter til loven og i denne sammenheng er forskrift om brannforebyggende tiltak og tilsyn⁵⁵ av betydning.

Etter brann- og eksplosjonsvernloven § 13 skal kommunen identifisere og føre fortegnelse over særskilte brannobjekter. Dette omfatter blant annet fredede bygg etter kulturminneloven. Begrepet "kulturhistoriske bygninger" kan også omfatte andre verneverdige bygninger. Etter gjeldende lov og forskrift har brannvesenet hjemmel for å føre tilsyn med særskilte brannobjekter.

Det stilles krav til eiere av fredede bygninger om at de skal dokumentere at brannsikkerhet er ivaretatt. Dokumentasjonen skal belyse at man ivaretar både personsikkerheten og sikring av selve bygningen. Kravene til brannteknisk utforming og utstyr er ivaretatt når tekniske krav gitt i eller i medhold av gjeldende plan- og bygningslov er oppfylt. Sikkerhetsnivået i eldre bygninger skal oppgraderes til samme nivå som for nyere bygninger så langt dette kan gjennomføres innenfor en praktisk og økonomisk forsvarlig ramme. Dokumentasjonsplikten bør være klar på også å omfatte tillatt eller lovlig bruk etter plan- og bygningsloven⁵⁶. Det å dokumentere byggets forutsetninger for bruk vil også bli sentralt i de nye forskriftene som utarbeides av DSB.

I forskrift om brannforebyggende tiltak og tilsyn er det gitt krav til tekniske tiltak i særskilte brannobjekter. I § 4-2 heter det: "Eier skal sørge for å installere egnet stasjonært slukkeanlegg der dette er nødvendig for å hindre tap av store materielle verdier". I Sikringsprosjektet har rekkevidden av denne bestemmelsen vært diskutert og det er behov for en klargjøring av denne hjemmelen.

Etter brann og eksplosjonsvernloven § 14 første ledd kan kommunen pålegge nødvendige brannverntiltak i enkelttilfeller for ethvert byggverk, opplag, områder, tunneler m.m. Det kan gis forskrifter om ytterligere sikringstiltak og beredskap etter denne bestemmelsen. Begrepet område kan også omfatte grupper av byggverk, som for eksempel gruppe av eldre trehusbebyggelse som anses som verneverdig.

⁵⁵ Forskrift om brannforebyggende tiltak og tilsyn av 26.6.2002 nr. 847

⁵⁶ Bygningskortet, beskrevet i kapitlet "Sikring av verneverdige bygninger mot brann og ulykker" er en systematisering av denne dokumentasjonen.

Brannvernmyndigheten har altså plikt til å føre tilsyn med særskilte brannobjekter som blant annet omfatter verneverdige bygg. Det kan også føres tilsyn med andre bygg ved enkeltvedtak eller lokal forskrift. Det er utfordringer knyttet til å føre tilsyn med verneverdige områder, for eksempel verneverdig tett trehusbebyggelse. Formålet med slikt tilsyn er å avdekke om nødvendig brannsikring for området av tett trehusbebyggelse er foretatt. Dette er spørsmål knyttet til hvem pålegg skal rettes mot, hvilke tiltak som skal pålegges hvem m.m. Særlig gjør dette seg gjeldende der hvert trehus har eget bruksnummer, og det ikke foreligger andre juridiske tilknytningsforhold. Slik regelverket i dag er utformet, vil dette kunne medføre problemer i forhold til hjemmel for tilsyn og pålegg. Det bør derfor utredes hvordan dette kan løses slik at hjemmelen for tilsyn og pålegg også kan bli tydeligere hva gjelder områder med flere eiere eller brukere.

Annet lovverk

I *beredskapslovgivingen* er det bestemt at kommunene skal ha beredskapsplikt. Blant annet skal ROS (risiko- og sårbarhetsanalyser) gjennomføres. Krav til ROS-analyser kan også omfatte brannberedskap og brannsikkerhetstiltak i forhold til verneverdige bygninger og trehusmiljøer. Dette blant annet med hensyn til vurdering av brannrisiko, om det er tilstrekkelig slukkevann, adkomstveg for brannvesenet, hvilke sikringstiltak som måtte være etablert mv.

Etter *forskrift om elektriske lavspenningsanlegg* av 11.06.1998 § 9 skal eier og bruker av anlegg som omfattes av forskriften sørge for at det blir foretatt nødvendig ettersyn og vedlikehold slik at anlegg til enhver tid tilfredsstillende sikkerhetskravene i kapittel V. I Bergen kommune er tilsynsmyndigheten delegert til BKK som utfører det lokale elektrisitetstilsyn. Etter instruks fra Direktoratet for Samfunnsikkerhet og beredskap skal det utføres tilsyn med verneverdige bygninger minst hvert 5. år.

Diskriminering og tilgjengelighetsloven setter krav til universell utforming og kan påvirke tilpasning av nye bygningsmessige krav til bevaringsverdige byggverk. Dette betyr at bruksformålet i verneverdige bygg eller anlegg mv. kan få stor betydning for vurderingen av krav til tilrettelegging for funksjonshemmede som kan bety større inngrep i bygg og uteareal.

Oppsummert vil oppfølging av tema vedrørende brannsikring og sikring av verneverdige bygninger mot forfall involvere flere ulike kommunale etater så vel som regionale og statlige etater. Det er således behov for samordning av den innsats som gjøres for å oppnå gode resultater. Erfaringsmessig er det dessuten behov for tett oppfølging av det enkelte bygg for å oppnå gode resultater. På kort sikt anbefaler arbeidsgruppen at kommunen vurderer om oppfølging av verneverdige bygg er organisert på en hensiktsmessig måte. Det er et behov for samordning av kommunale og regionale myndigheter. Arbeidsgruppen peker også på behov for veileder med gjennomgang av gjeldende regelverk med videre.

Videre anbefaler arbeidsgruppen at kommunen ser nærmere på mulighetene for effektiv bruk av virkemidlene i plan- og bygningsloven. Dette med hensyn til bruk av planverktøyet og utbedringsprogram. Arbeidsgruppen mener videre at det er et viktig virkemiddel at det blir utarbeidet forskrift om utbedring til § 31-4 i ny plan- og bygningsloven.

Arbeidsgruppen anbefaler dessuten at det i brannvernlovgivningens bestemmelser om dokumentasjonsplikt også blir innarbeidet krav til dokumentasjon av tillatt eller lovlig bruk etter plan- og bygningsloven. Utover dette er det behov for klargjøring av rekkevidden av brannvernlovgivningens bestemmelser om automatisk slukkeanlegg i verneverdige bygninger. Det anbefales at det blir utarbeidet særskilt veileder om brannsikring av verneverdige bygninger.

Det er videre behov for presiseringer av kulturminneloven § 17 og en mer aktiv bruk bestemmelsen. Dette gjelder spesielt lovens § 17 om med hensyn til formuleringen "fare for at det forfaller" som er vilkåret for å gi pålegg, og en presisering av rekkevidden av den type tiltak som kan kreves. Det er videre behov for en tilsynsordning for å bedre kontroll med vedlikeholdstilstanden til fredete bygninger.

Eventuelt må bestemmelsen klargjøres på en slik måte at det kan gis pålegg om utbedring⁵⁷ og brannsikringstiltak. Dette etter mønster av forskrift til plan- og bygningslovens § 31-4.

Det er ikke klarlagt hvilket sikkerhetsnivå som skal gjelde for fredete bygninger, listeførte kirker og andre verneverdige bygninger definert som særskilte brannobjekt. Det bør klargjøres hvilket lovverk som skal angi kravene til sikring og brannsikring av denne type byggverk. Det må vurderes om det bør utarbeides en egen veileder om brannsikringstiltak i verneverdige bygg da TEK er utformet først og fremst med tanke på nybygg.

Det er for øvrig behov for avklaring av rekkevidden av brann- og eksplosjonsvernloven § 14 med hensyn til anledningen til å stille krav om ytterligere sikringstiltak i områder som defineres som verneverdig tett trehusbebyggelse og som hjemmelsgrunnlag for å kreve installering av stasjonært slukkeanlegg i det enkelte tilfelle for fredete bygninger eller andre viktige kulturhistoriske bygninger.

⁵⁷ Med vedlikehold menes vanligvis istandsetting til opprinnelig eller forsvarlig stand, mens utbedring innebærer standard- eller kvalitetsheving i forhold til opprinnelig utførelse. (jf NOU 2005:12)

Økonomiske virkemidler

Det finnes ulike offentlige støtteordninger for sikring og istandsetting. Riksantikvaren og Hordaland fylkeskommune gir støtte over faste poster i budsjettene sine hvert år i tillegg til at Kulturminnefondet støtter private kulturminnevernprosjekter.

Staten ved Riksantikvaren gir tilskudd⁵⁸ i form av helt eller delvis vederlag til vedlikehold og istandsetting i samsvar med de statlige pliktene knyttet til krav i dispensasjonsvedtak etter kulturminnelovens § 15a, hvor det settes vilkår som fører til fordyrende arbeid på grunn av antikvariske hensyn, og til spesielt tyngende ansvar etter §17 i kulturminneloven⁵⁹. Ordningen administreres av fylkeskommunen som mottar søknader og lager en innstilling. Denne behandles i kultur- og ressursutvalget før den gis til Riksantikvaren.

Tilskudd til viktige sikrings- og istandsettingstiltak blir fordelt etter følgende prioriteringer:

- tiltak som stanser og hindrer ytterligere forfall,
- midlertidig sikring av fredete bygninger og anlegg som er i forfall,
- tiltak som sikrer sjeldne bygninger og anlegg.

Riksantikvaren kan også selv prioritere og initiere oppgaver og tiltak innenfor særlige satsingsfelt. For tildeling av midler er det et krav at bygningen er fredet og tilstandsregistrert i kulturminnedatabasen Askeladden.

For 2010 var det avsatt 52 millioner til dette formålet på statsbudsjettet, og samme beløp er foreslått i statsbudsjettet for 2011.

Riksantikvaren gir også tilskudd til kystkultur⁶⁰. Målet for tilskuddsordningen er beskrevet i statsbudsjettet. Tilskuddsordningen skal medvirke til å sikre og istandsette fredete og bevaringsverdige kulturminner og kulturmiljø langs kysten. Målgruppen for støtteordningen er i hovedsak private eiere og forvaltere av fredete og spesielt bevaringsverdige kulturminner langs kysten. Tildelingskriterier er at tilskuddet skal gå til sikring av kulturminner som er typiske for livet langs kysten. Prioriterte tiltak er tiltak som stanser og hindrer ytterligere forfall, tiltak som sikrer kulturminner og kulturmiljø det finnes få av og midlertidig sikring av bygninger som forfaller. Autentiske sjøboder vil muligens kunne komme i betraktning her. Det er avsatt 14 millioner kroner i 2010 og tilsvarende i forslag til budsjett for 2011.

Staten ved Riksantikvaren gir også tilskudd til brannsikring og beredskapstiltak.¹ Dette er statlige midler som disponeres av Riksantikvaren. For 2010 var rammen 12 millioner kroner hvorav 11 millioner brukes til brannsikring av stavkirker. For Hordaland er det Hordaland fylkeskommune lyser ut ordningen, behandler søknadene administrativt og politisk, for deretter å oversende innstilling til Riksantikvaren. Ordningen skal sikre utvalgte kulturminner og kulturmiljø mot brann og andre ulykker. Midlene blir gitt som tilskudd til drift, vedlikehold, etablering av sikring eller drift av sikringsanlegg, i prioriterte kulturminner og kulturmiljø. Midlene fordeles også til brannsikring av utvalgte tette trehusmiljø. Det blir lagt vekt på prosjekt som har overføringsverdi for brannsikring av andre verdifulle kulturminner og kulturmiljø. Tiltakene skal gjennomføres etter antikvariske retningslinjer og i samsvar med retningslinjer fra Riksantikvaren⁶².

⁵⁸ St.prop.1 Kap 1429, post 72,2

⁵⁹ Kulturminneloven § 17: Vedlikehold av fredet byggverk m.v

⁶⁰ St.prop.1 Kap 1429, post 72,4

⁶¹ St.prop.1 Kap 1429, post 73

⁶² Sikringsprosjektet har ikke fått tildelt statlig tilskudd, men Bra By er tildelt 2.1 mill i 2009.

Fylkeskommunen fordeler egne midler til "Vern og vøling av faste kulturminner"⁶³

For 2010 er samlet støtte på 710.000 kr. Ordningen er et virkemiddel for å gjennomføre regional kulturminnepolitikk, jf fylkesdelplan for kulturminne. I praksis har tilskuddet særlig relevans for private eiere som tar ansvar for vedlikehold og istandsetting av kulturminner. I mange tilfeller har tilskuddet vært et spleiselag med andre offentlige aktører som for eksempel Norsk kulturminnefond. Antallet søkere er økende og for 2010 er det søkt om til sammen 7.491.000 kr. Prioriteringer gjøres på grunnlag av kulturminneverdi, effekt av fylkeskommunalt tilskudd i forhold til gjennomføring og regional fordeling.

Bergen kommune har en mindre budsjettpost til disposisjon hvert år som støtte til kulturminnetiltak. I 2010 er denne på 61.000 Kr. I tillegg har det siste ti år vært adgang til å søke om fritak for eiendomsskatt for fredete bygninger i Bergen kommune. Det utredes nå muligheter for å inkludere også verneverdige bygninger i denne ordningen i tråd med anbefalinger fra Riksantikvaren.

Norsk kulturminnefond ble opprettet i 2002 og er et virkemiddel i det statlige kulturminnearbeidet. Per 1.juli 2009 var fondskapitalen på 1.4 milliarder kroner. Rentene av kapitalen tildeles hvert år til Kulturminnefondet gjennom eget tildelingsbrev fra Miljøverndepartementet og midlene brukes til tildeling av prosjektmidler til private eiere og til driften av fondet. Fra 2003 til 2009 er 152 mill kroner fordelt til 900 prosjekter. Kulturminnefondets bidrag utgjør i snitt 30 % av totalkostnaden i prosjektene. 1/3 av tildelingen skal gå til fredete bygninger som ikke får støtte fra Riksantikvaren. Det gis ikke støtte til brannsikringstiltak, eller til tiltak som har sin årsak i neglisjert vedlikehold.

Utover nevnte offentlige støtteordninger, finnes det private støtteordninger og fond, blant annet knyttet til forsikring, bank og større selskaper.

Av negative økonomiske virkemidler finnes sanksjoner i form av for eksempel dagmulkt, overtredelsesgebyr og lignende som kan pålegges av offentlige myndigheter. Disse vil være knyttet til ulovligheter og manglende oppfølging av sikringstiltak fra eiers side.

Det bør utredes hvorvidt man kan bruke også andre økonomiske virkemidler i forbindelse med utbedringsprogram eller brannsikring.

⁶³ Budsjettpost 10.400.650.01.

Oppsummert finnes økonomiske virkemidler knyttet til eksisterende ordninger i tillegg til potensielle nye løsninger. Riksantikvaren og Hordaland fylkeskommune gir støtte til sikring og istandsetting over faste poster i budsjettene sine hvert år. I tillegg støtter Norsk Kulturminnefond private kulturminnevernprosjekter. Bergen kommune har også en mindre budsjettpost til dette formålet. I tillegg har det siste ti år vært adgang til å søke om fritak for eiendomsskatt for fredete bygninger i Bergen kommune. Det utredes nå muligheter for å inkludere også verneverdige bygninger i denne ordningen. Det finnes også private støtteordninger og fond.

Det anbefales at mulighet for å også knytte økonomiske virkemidler til for eksempel utbedringsprogram eller brannsikringstiltak utredes.

For å nå målet om å redusere tap av kulturminner til under 0.5% årlig, må de økonomiske virkemidlene styrkes og klargjøres.

Myndighet og roller

Sammensetningen av deltakere i Sikringsprosjektet gjenspeiler tverrfagligheten i myndighetsutøvelse og roller i forhold til sikring mot brann, ulykker og forfall for verneverdige og fredete bygninger og brannsmitteområder. I utgangspunktet er tverrfagligheten en styrke, men den representerer samtidig en utfordring for sikringsarbeidet, og kan oppleves som en fragmentert forvaltning. Situasjonen krever godt samarbeid mellom forskjellige myndighetsforvaltninger, noe som også har vært en erfaring i Sikringsprosjektet. Hovedproblemstillingene som er synliggjort gjennom prosjektet, går på flere forskjellige aspekter.

Store og overordnede spørsmål er knyttet til hvorvidt hjemler for brannsikring av fredete bygg er kulturminnemyndighetenes ansvar, ligger under utøvelsen av brann- og eksplosjonsvernloven, eller eventuelt plan- og bygningsloven. Lovgivning og fortolkning av lovverk er en oppgave for sentrale myndigheter og avklaringer av dette spørsmålet ligger derfor til flere direktorat, statlige etater og tre ulike departement. Sikringsprosjektet har vist behovet for en slik klargjøring. På lokalt og praktisk nivå, hvor dette skal håndheves, er kommunen delegert myndighet for både brann- og eksplosjonsvernloven og plan- og bygningsloven, mens myndighet etter kulturminneloven er delegert til fylkeskommunen for blant annet vedtaksfredete bygninger.

Lokalt har Bergen brannvesen definert alle fredete bygninger som særskilte brannobjekt etter brann- og eksplosjonsvernlovens § 13. Dette gir kommunen en tilsynsmulighet, men ikke en påleggshjemmel utover den som er styrt av bruksformål. Kulturminneloven har ingen hjemmel for tilsyn, verken i forhold til brannsikkerhet eller vedlikeholdstilstand.

For verneverdige bygninger som ikke er fredet, vil det være plan- og bygningsloven og brann- og eksplosjonsvernloven som gir relevante bestemmelser for sikring. Lovhjemlene er mangelfulle i den forstand at de kun kommer til anvendelse når det er søknadspliktige tiltak på bygningen, slik som beskrevet tidligere i rapporten. Det er kommunen som er myndighetsutøver i disse sakene. For en stor kommune som Bergen vil fullmakter være delegert til ulike byrådsavdelinger og flere underliggende etater. Bygningsmyndighetene har tilstrekkelige fullmakter til å gjennomføre alle tiltak som er nødvendige og som faller innunder plan- og bygningsloven og likeledes er Bergen Brannvesen delegert de nødvendige fullmakter etter brann- og eksplosjonsvernloven.

Som omtalt, har Sikringsprosjektet medført en økt bevisstgjøring mellom aktørene internt i kommunen. En har prioritert ressurser og samlet kompetanse mot både mer tverretattlig samarbeid og gjennom forbedrete rutiner og samhandling. I eksternt arbeid fokuseres det på å unngå at eiere og tiltakshavere skal oppleve motstridende krav fra kommunens etater. Dette er forankret i et ønske om en god og forutsigbar saksbehandling og service til innbyggerne. Det er også et svar på overordnede målsettinger i Sikringsprosjektet om samordning av tilsyn og annet. Like fullt erfares det at selv med god samordning er regelverket mangelfullt for adekvat brannsikring sett i forhold til nasjonale mål.

Når det gjelder generell sikring mot forfall, er bildet mer komplisert, enten det dreier seg om fredete bygg eller verneverdige bygninger. Også her gjelder det at kulturminneloven kun omhandler fredete bygninger, mens plan- og bygningslovens bestemmelser gjelder for alle kategorier av bygninger. Kulturminneloven, hvor fylkeskommunen har delegert myndighet, har, som tidligere nevnt, ingen hjemmel for tilsyn, kun en mulighet til "å undersøke" fredete bygninger.

Etter § 17 i kulturminneloven kan fylkeskommunen, etter samtykke fra Riksantikvaren, pålegge eier å gjennomføre tiltak for å motvirke forfall på fredet bygning. § 17 gjelder også bygninger som er midlertidig fredet.

§ 17 i kulturminneloven har generelt vært svært lite brukt, og det er dermed ikke etablert en praksis for anvendelse. Eksempelvis forfaller flere fredete bygninger i Bergen av mangel på vedlikehold, men den regionale kulturminnemyndigheten har så langt henvist til bruk av plan og bygningslovens § 31-3 med kommunen som myndighetsutøver, som beste virkemiddel⁶⁴. For kommunen gir dette utfordringer i forhold til at det er myndighet utenfor kommunen som må avgjøre hvilke fysiske tiltak som er akseptable innenfor ivaretagelse av nasjonale kulturminneverdier, noe som begrenser kommunens mulighet til raskt å avgjøre hva som er adekvate tiltak for å sikre og gi pålegg i forhold til dette slik man kan for ordinære bygninger. Før plan- og bygningslovens bestemmelse kan komme til anvendelse og kommunen kan gripe inn som bygningsmyndighet, må også bygget være i så dårlig forfatning at det er fare for miljø, liv og helse, som nevnt tidligere i rapporten.

Også for bygg som ikke er fredet, men som defineres som verneverdige, vil valg av sikringstiltak baseres på faglige råd, da fra kommunens egen kulturminnefaglige etat og som en del av det interne samarbeidet mellom etatene og under samme politiske ledelse.

Dersom eier bestrider pålegg om sikring i henhold til plan- og bygningsloven vil tvangsgjennomføring ofte være prosesser som strekker seg over lang tid, mens bygningen forfaller ytterligere.

Forfall setter fort inn når bygninger står tomme og ubrukte. Det er derfor et mål at verneverdige bygninger vernes gjennom å være i bruk. For noen bygg kan dette i seg selv være en utfordring fordi de er bygget for en bestemt funksjon som ikke lenger er aktuell, bygningen har restriksjoner som følge av fredningsvedtak, eller fordi eier ønsker en mer økonomisk gunstig bruk av bygningsmassen enn det som kan anbefales med hensyn til ivaretagelse av kulturminneverdiene eller byutviklingsgrep i området.

For bygninger som ikke er fredet, kan større endringer tillates og det kan være lettere å finne balanse mellom ivaretagelse av kulturminneverdiene, plankrav og eiers ønsker, og dermed lettere finne løsninger som alle kan akseptere.

⁶⁴ Det seneste eksempelet på det er Kong Oscarsgt 70, som ble midlertidig fredet i 2009, og hvor fylkeskommunen har henvist naboers bekymringsmeldinger til bygningsmyndighetene og bedt om at det utføres nytt tilsyn hjemlet i plan- og bygningsloven.

For bygninger hvor det er klare nasjonale kulturminneverdier er utfordringene større. Fredning er da ofte den eneste måten å sikre bevaring av disse verdiene, inkludert verdifullt interiør,, selv om plan- og bygningsloven nå gir nye muligheter for vern av interiør gjennom regulering. Et fredet bygg skal ikke endres, og det kan kun gis dispensasjon for mindre vesentlige endringer.

Eiers ønsker om endret bruk utløser ofte flere tiltak. Både langvarige reguleringsplanprosesser, hvor kommunen skal se til at mange hensyn ivaretas, og behov for store bygningstekniske endringer. Disse vil oftest kreve dispensasjon fra kulturminneloven etter § 15a i tillegg til tillatelse i henhold til plan- og bygningsloven. Erfaringsmessig vil det også bli behov for dispensasjoner i forhold til plan- og bygningslovens krav og teknisk forskrift. For disse byggene vil det bli en vurdering hva som er tillatelig innenfor rammene av vern og tekniske krav innenfor lover og forskrifter, deri krav til brannsikring. Bildet er komplekst og krever samhandling som kan være utfordrende med ulike myndighetsutøvere på forskjellige forvaltningsnivå.

Fylkeskommunen fatter vedtak i henhold til kulturminneloven. Kulturminneloven regulerer ikke bruk, bare det fysiske kulturminnet. Kulturminnelovens § 15 a gir mulighet for å dispensere for mindre vesentlige endringer og knyttes altså til de fysiske inngrepene i bygningen.

Bruksformål, tekniske krav, deri brannkrav, og plankrav i området styres av lokal plan- og bygningsmyndighet. Kjennskap til plan- og bygningsloven er en forutsetning for alle parter, og også i saker etter plan- og bygningsloven gir fylkeskommunen innspill til saker i henhold til plan- og bygningslovens §21-5. Men også kommunens praktisering av lovverket, styrt både av sentrale faglige og politiske krav, gjennom vedtatte planer og av politiske og faglige føringer for lokal byutvikling, er viktige premisser som ligger til grunn for lokalt demokrati og myndighetsutøvelse også for de fredete bygningene.

Vedtak i henhold til kulturminneloven innebærer ikke nødvendigvis at andre krav er ivaretatt og dette kan være utfordrende i løpende saksbehandling og i tiltakshaveres møte med det offentlige. I Sikringsprosjektet hadde styringsgruppen opprinnelig utpekt objekter hvor det var pågående prosjekt som nettopp kunne belyse løsninger hvor krav i ulike lovverk skulle ivaretas , og gi gode eksempler på samhandling mellom myndighetsutøvere for å løse dette tidligst mulig i prosessen. I praksis er dette ikke gjennomført og tiltakene er avklart gjennom dialog med fylkeskommunen og gjennom påfølgende vedtak etter kulturminneloven i forkant av kommunens saksbehandling etter plan- og bygningsloven. Gjeldende plankrav i området, sammen med krav, deri brannkrav, etter lover, forskrifter og vedtatte planer, var ikke oppfylt i saker som ble lagt frem for kommunen og dette medfører omarbeiding og vurderinger av dispensasjoner også i henhold til krav i plan- og bygningsloven, som igjen kan bety nye vedtak i henhold til kulturminneloven på grunn av nødvendige endringer. Det vil finnes løsninger som er akseptable for alle parter, men da med flere tidkrevende runder hvor tiltakshaver selv må drive prosessen gjennom formell saksbehandling, fremfor en omforent avklaring tidlig i prosessen, slik Sikringsprosjektets styringsgruppe ønsket utprøvet. Det kan således synes som om dagens praksis i noen tilfeller kan resultere i motstridende avgjørelser som kan føre til mer omfattende og langvarige prosesser. I siste instans kan dette føre til ytterligere tap av kulturminneverdier hvor der allerede er aksellererende forfall.

Brannsmitteområder er definert som verneverdige. Bare et par av landets brannsmitteområder er omfattet av kulturminneloven, mens de øvrige er gitt et vern gjennom plan- og bygningsloven eller er uten formelt vern. For Brannsmitteområder er det derfor først og fremst kommunen som er ansvarlig myndighet gjennom plan- og bygningsloven og lov om brann- og eksplosjonsvern. Også urreigningsloven kan være aktuell ved gjennomføring av regulerte tiltak, men også her er det kommunen som er rette myndighet. Sikring av brannsmitteområder er et kollektivt ansvar som bare til dels kan løses gjennom pålegg til enkelte huseiere, og derfor i stor grad må baseres på frivillighet og offentlig engasjement, oppfølging og investering. Gjennom forbedrete samarbeidsrutiner for felles tilsyn mellom byggesaksmyndigheten og brannvesenet har Bergen kommune i prosjektperioden kommet et godt stykke på vei. Det vil også skje en videre oppfølging gjennom ulike fellesprosjekter i kommunal regi for å sikre Bergens tolv brannsmitteområder med til sammen ca 2800 bygninger.

Sikringsprosjektet har også sett på muligheter i planverktøyet for å sikre disse områdene, og i forslag til kommuneplanens arealdel er alle brannsmitteområdene vist på plankartet som hensynssone etter §11-8 a: Sikring, støy og faresone. Det er anledning til å knytte bestemmelser til en slik hensynssone. Dette sikrer en oppfølging på reguleringsplannivå ved mer detaljert planarbeid.

En oppfølging av Sikringsprosjektet vil være å prøve ut planverktøyet som virkemiddel for i første omgang å sikre ett eller flere av disse verneverdige områdene videre gjennom offentlig regulering fra Bergen kommune. Det er nylig vedtatt å starte opp et arbeid med områderegulering av et område som også omfatter brannsmitteområdet i Rosegrenden.

I henhold til plan- og bygningsloven har fylkeskommunen som regional planmyndighet mulighet til å komme med innsigelse til planer som er i konflikt med nasjonale eller regionale kulturminneverdier.

Mange av bygningene i Bergens brannsmitteområder er fra før 1850. For saker som gjelder riving eller vesentlige endringer, skal også kulturminnemyndigheten ha mulighet til å vurdere fredning og uttale seg i enkeltsaker i henhold til kulturminnelovens § 25. Denne myndigheten er delegert til fylkeskommunen.

Fra nasjonalt hold er det Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap og Riksantikvaren som gir retningslinjer til den lokale forvaltningen, for oppfølging av nasjonale målsettinger og politiske føringer.

Mange av bygningene i Bergens brannsmitteområder er fra før 1850, for saker som gjelder riving eller vesentlige endringer, skal også kulturminnemyndigheten ha mulighet til å vurdere fredning og uttale seg i enkeltsaker i henhold til kulturminnelovens § 25.

Fra nasjonalt hold er det Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap og Riksantikvaren som gir retningslinjer til den lokale forvaltningen, for oppfølging av nasjonale målsettinger og politiske føringer.

Sammensetningen av deltakere i Sikringsprosjektet gjenspeiler tverrfagligheten i myndighetsutøvelse og roller i forhold til sikring av verneverdige og fredete bygninger og brannsmitteområder mot brann, ulykker og forfall. Situasjonen krever samarbeid mellom forskjellige myndighetsorgan og forvaltningsinstanser. Selv med god samordning og ved å utvikle gode samarbeidsmåter, er regelverket mangelfullt for adekvat brannsikring sett i forhold til nasjonale mål. Sikringsprosjektet har avdekket behov for å styrke og klargjøre hjemler knyttet til brannsikring av verneverdige og fredete bygg samt brannsmitteområder. Likeledes viser arbeidet at dagens plassering av hjemler og myndighet bør vurderes.

Ønsker om endret bruk av verneverdige bygninger utløser ofte både krav om formelle planprosesser og mer spesifikke krav ved behov for store bygningstekniske endringer. Den gjennomgang som er gjort i prosjektet viser at bildet er komplekst og at effektiv og forutsigbar samhandling med myndighetsutøvere på ulike forvaltningsnivå er nødvendig.

For fredete bygg kreves dispensasjon fra kulturminnelovens § 15a for bygningsmessige inngrep i tillegg til tillatelse i henhold til plan- og bygningsloven. Tillatelser til tiltak utløser ofte også behov for dispensasjoner i forhold til krav i plan- og bygningsloven, brann- og eksplosjonsvernloven m.fl. og teknisk krav gitt i medhold av lov. For kulturhistoriske bygninger vil det bli en vurdering hva som er tillatelig innenfor rammene av vernestatus holdt opp mot tekniske krav innenfor lover og forskrifter, deri krav til brannsikring, samt plankrav i området.

Praktisering av lovverk, styrt både av sentrale faglige og politiske krav, gjennom vedtatte planer og av politiske og faglige føringer for lokal byutvikling, er viktige premisser som ligger til grunn for lokalt demokrati og myndighetsutøvelse.

Sikring av brannsmitteområder er et kollektivt ansvar som bare til dels kan løses gjennom pålegg overfor den enkelte huseier, og derfor i stor grad må baseres på frivillighet og offentlig engasjement, oppfølging og investering.

Erfaringer fra Sikringsprosjektet

Sammensetningen av deltakere i Sikringsprosjektet gjenspeiler tverrfagligheten i myndighetsutøvelse og roller i forhold til sikring av verneverdige og fredete bygninger og brannsmitteområder mot brann, ulykker og forfall. Denne tverrfagligheten har vært et viktig og svært positivt trekk ved Sikringsprosjektet. Sikringsprosjektet har ført til en generell kompetanseheving og bevisstgjøring rundt roller og muligheter og et viktig faglig nettverk er etablert mellom sentrale myndigheter og lokal forvaltning. Dette vil kunne få betydning også utover prosjektperioden.

Arbeidet med Sikringsprosjektet har synliggjort behovet for økt samarbeid og den foreliggende rapporten vil være viktig veiledningsdokument for videre utvikling av gode prosedyrer. Det er viktig å utvikle en arbeidsform som kan fungere effektivt og være forutsigbare for de involverte og for publikum. Situasjonen er krevende for de involverte og stiller store krav til samarbeid mellom forskjellige myndighetsorgan og forvaltningsinstanser/-nivåer.

Sikringsprosjektet har alt ført til gjennomgang og endring av rutiner også internt i Bergen kommune når det gjelder samhandling knyttet til brannsikring og forfall i verneverdige bygninger og trehusområder. Erfaringene fra Bergen vil kunne ha overføringsverdi til andre kommuner.

- Det er etablert nye rutiner knyttet til forhåndskonferanser der bygningsmyndighetene vil invitere flere instanser, deriblant brannvesenet og kulturminnemyndighetene der det er relevant. Det er allerede praksis for innkalling av Byantikvaren. Hensikten er å samordne og informere om alle krav tidligst mulig i byggesaken.
- Felles tilsyn i Bergen sentrum er nå etablert praksis for brannvesenet og bygningsmyndighetene. Dette har en gode erfaringer med. Tilsynet gjelder også i bygninger uten ildsted hvor brannvesenet ikke utfører ordinært tilsyn. På tilsynet har en fokus på forebygging, brannsikkerhet, ulovligheter, bruk, rømning etc.
- Bergen kommune har etablert et "bygningkort" for verneverdige bygninger/særskilte brannobjekt. Bygningkortet skal være en samlet dokumentasjon av tillatelser på eiendommen med tidspunkt for tillatelse og datidens gjeldende regelverk. Bygningkortet skal fremlegges ved tilsyn eller søknader, og vil inneholde tema knyttet til både brann- og eksplosjonsvernloven, kulturminneloven og plan- og bygningsloven. Brannvesenet og bygningsmyndighetene samarbeider om dette. Databasen "Kulturminnebyen", som er utviklet hos Byantikvaren, vil være en kilde til opplysninger i likhet med arkivmateriale på eiendommene. Bygningkortet vil bli videreført og videreutviklet i kommunen innenfor gjeldende regler for personvern. Det vil kunne knyttes til "Din side" – Bergen kommunes nettbaserte inngang til individuelle opplysninger. I første omgang som et pilotprosjekt i regi av kommunen.

Tilsyn, også i bygninger uten ildsted, er et viktig forebyggende verktøy. Hjemmelsgrunnlaget for tilsyn har klare begrensninger og bør styrkes. Tilsyn er av stor betydning, men også kontroll og informasjon er viktige faktorer for forebygging av brann. Det bør vurderes nærmere om bygningskortet kan knyttes til kravet om FDV-dokumentasjon⁶⁵ i plan- og bygningsloven. Det anbefales dessuten at det i brannvernlovgivningens bestemmelser om dokumentasjonsplikt også innarbeides krav til dokumentasjon av tillatt eller lovlig bruk etter plan- og bygningsloven, slik dette fremkommer på bygningskortet. Utover dette er det behov for klargjøring av rekkevidden av brannvernlovgivningens bestemmelser om automatisk slukkeanlegg i verneverdige bygninger. Det anbefales også at økonomisk støtte til automatiske slukkeanlegg blir utvidet, også for bygninger som i dag faller utenfor støtteordningene.

Det er når offentlige myndigheter åpner saker etter plan- og bygningsloven og gir tillatelser til nye tiltak, at en kan påvirke sikkerheten gjennom nye tekniske krav. For en del historiske bygg hvor det aldri har vært ført en byggesak, utgjør dette en utfordring i forhold til sikringstiltak. Det påpekes at et referansenivå for sikkerhet i verneverdige bygninger bør fastsettes. Høy kulturminneverdi bør ikke medføre lemping på brannsikkerhet av hensyn til inngrep, men tvert imot medføre en skjerping av krav for å oppfylle mål om at nasjonale kulturminneverdier ikke skal gå tapt i brann, slik stortingsmeldingen Brannsikkerhet fastslår.⁶⁶ Valg av løsninger for brannsikkerhet må ta hensyn til kulturminneverdiene.

De branntekniske tilstandsrapportene som er laget for prosjektet og prosessen rundt dem har ført til en vurdering av objektenes egnethet for alternative bruksformål. Noe av det som er vurdert i tilstandsrapportene, er brannbelastningen i forhold til dagens bruk og planlagt bruk. En ser klart at det er behov for å se nærmere på reell bruk i forhold til tillatt bruk, og at godkjent formål er viktig for vurdering også av brannsikkerhetskrav. Når det søkes om nye bruksformål må det ses hen til dette også i relasjon til konsekvenser for objektets kulturminneverdier. Brannsikkerhet, slik den er definert gjennom juridiske og tekniske krav, fremstår som en variabel størrelse over tid.

Plan- og bygningslovens krav til FDV-dokumentasjon kan gi muligheter og nye innfallsvinkler i forhold til sikring. Det skal utvikles en ny norsk standard for krav til FDV-dokumentasjon og det foreslås at en ser nærmere på muligheten til å se dette i sammenheng med Bygningskortet og med forskrift etter plan- og bygningsloven § 31-4, som er under utarbeidelse av sentrale myndigheter. Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap er opptatt av at dokumentasjonen skal være en forutsetning for bruk, og har spilt dette inn til Statens bygningstekniske etat som utformer standarden. Det er ønske om en type bruksanvisning for eiere hvor FDV- og branndokumentasjon skal ligge i bunn.

⁶⁵ Forvaltning, Drift og Vedlikeholds-dokumentasjon i henhold til plan- og bygningsloven

⁶⁶ Stortingsmelding 35 (2008- 2009)

I Sikringsprosjektet har man videre sett på virkemidler i plan- og bygningsloven. Dette gjelder særlig muligheter gjennom bruk av planverktøyet i kommuneplan og reguleringsplan, samt muligheten for å vedta utbedringsprogram og pålegge sikring. Sikringsprosjektet vurderer det som et viktig virkemiddel at det vedtas forskrift om utbedring til § 31-4 i plan- og bygningsloven. En slik forskrift er under utarbeidelse på sentralt hold. Forskriften har vært diskutert i Sikringsprosjektet og behovet for et prosjekt av Sikringsprosjektets karakter og de faglige diskusjonene som har vært ført, tyder på at en slik forskrift vil kunne være et vesentlig bidrag til sikring av kulturminneverdier på lokalt plan.

I forslag til ny arealdel i kommuneplan for Bergen kommune, har kommunen lagt inn hensynssoner som dekker brannsmitteområdene etter § 11-8a i plan og bygningsloven (Sikrings-, støy- og faresoner med angivelse av fareårsak eller miljørisiko). Videre kan kommunen bidra til sikring gjennom offentlig regulering av uregulerte områder. Det er likevel uklart hvor langt en kan gå i en plan i forhold til eksisterende bygninger, og her er grenser som kan utprøves. Dette må også ses i sammenheng med bestemmelser for eksisterende bygninger i byggesaksdelen av loven, og forskrift knyttet til disse. Generelt er det viktig at overordnede planer har tydelige bestemmelser som kan håndheves av bygningsmyndighetene i byggesaksbehandlingen. I etablerte historiske områder vil det sjeldnere være privat initiert detaljregulering hvor en kan gå inn med bestemmelser på dette nivået.

Det foreslås at en ser på muligheten for å etablerer et arbeid mot antikvarisk utbedringsprogram for verneverdige bygninger, og at det utarbeides en veileder for god saksbehandling ved sikring av verneverdige og fredete bygninger basert på gjennomgangen gjort i Sikringsprosjektet av både juridiske, praktiske og økonomiske virkemidler.

De økonomiske mulighetene for sikring er varierende og en bør se nærmere på muligheten for å bruke utredningsprogram sammen med konkrete økonomiske støtteordninger. I tillegg anbefales det at en gjennom samarbeid med Husbanken ser på muligheten til å etablerer en ordning med lån på særskilte vilkår for utbedring og brannsikring av verneverdige bygninger. Dette bør som hovedregel knyttes til at kommunen har vedtatt et slikt utbedringsprogram for eiendommen.

Når det gjelder sikring av brannsmitteområder er flere tiltak aktuelle. Oppsummert vil en trolig først gjennomføre de teknisk enkle tiltakene, samt bruke mulighetene innenfor planhierarkiet. Oppmerksomhet som gis brannsikring gjennom eksempelvis rodevern, slangeposter og mer brannsikker søppelhåndtering, avstedkommer et fokus på kollektivt ansvar som i seg selv er vesentlig for å hindre brann i å oppstå og for å begrense brannen om den oppstår. Når det gjelder konkrete brannsikringstiltak som er foreslått i rapporten, vil ikke disse være unike for dette prosjektet. Det særegne er i så fall knyttet til den tverrfaglige prosessen fram mot løsninger og klargjøring av hjemler for gjennomføring.

Mange tiltak virker enkle, men krever vilje og ulik grad av frivillighet. Det påpekes at hjemmelsgrunnlaget for pålegg er for svakt. Både vil tiltak for sikring av områder gripe inn i privatsfæren, men også etablering av nødvendig infrastruktur kan bli en utfordring i så henseende. Det er også et spørsmål om ansvar, investeringskostnad, vedlikehold og vedlikeholdskostnader for tiltak

som har til hensikt å hindre brannsmitte i et kulturmiljø. Kollektive tiltak, som presentert, vil kunne fungere godt i etablerte og stabile boområder, men kan være vanskeligere å gjennomføre i områder hvor ikke innbyggere og brukere er ensbetydende med huseiere. Med utgangspunkt i områdenes egenskaper, må det derfor gjøres individuelle vurderinger ved valg av tiltak for alle brannsmitteområder, både med hensyn til forebygging og redning. Dette må gjøres på basis av veileder, kjennskap til områdene og erfaringer.

For å operasjonalisere brannsikringsarbeidet foreslås det at det opprettes et mer langsiktig kommunalt arbeid som oppfølging til Sikringsprosjektet. Prosjektet bør gå over 3 år med 2-4 personer som har ansvar for å organisere og gjennomføre tiltak i brannsmitteområdene i Bergen. Eksempelvis vil en del tiltak som er erfart som effektive og billige, som rodevern, kreve organisatoriske ressurser for å gjennomføres. Det foreslås at prosjektet får en nasjonal oppgave ved å etablere et fagmiljø rundt dette som kan være en nasjonal ressurs. Det tverrfaglige nettverket, som er etablert på tvers av forvaltninger, vil kunne være nyttig i samspill med dette. Muligheten for å knytte bruk av plan- og bygningslovens § 31-8 (Utbedringsprogram) til et slikt prosjekt påpekes av styringsgruppen. Hjemmelen for utbedringsprogram er lite brukt, og dette vil være en mulighet til å aktivere den. En kan også knytte prosjektet til samme lovs § 11-8, hensynssone.

I prosjektperioden er en del tiltak med betydning for brannsikkerhet videreført eller igangsatt i Bergen:

- Et rørbasert boss-sugesystem i Bergen sentrum har vært under full utbygging de siste årene. Systemet vil redusere brannrisiko knyttet til søppeldunker og containere.
- Varmesøkende kamera er etablert som pilotprosjekt i Bergen, men en har hatt en del driftsproblemer, noe som også Stavanger og Røros har erfart.
- En arbeider med "live" videooverføring fra brannsted til stab/110. Dette styrker håndtering av samtidige hendelser.
- Bergen brannvesen og Byantikvaren i Bergen samarbeider om gjennomgang av registrering av særskilte brannobjekt og brannsikring av verdifulle kulturhistoriske bygg. En går også gjennom hele arkivet for særskilte brannobjekt for å oppdatere status i forhold til vedtak og oppfølging av disse.
- Det arbeides videre for å få økt el-tilsyn i brannsmitteområdene. Sommeren 2010 ble det gjennomført el-tilsyn i store deler av Bergen sentrum.
- Det har vært dialog med forsikringsbransjen rundt sikring, blant annet er det avholdt møte mellom Bergen kommune og Bergen Næringsråd i prosjektperioden, hvor det ble gitt positive signaler om å forene krefter også på dette området. Dette vil bli fulgt opp.

Sikringsprosjektet har hatt en gjennomgang av relevante lovverk og en diskusjon rundt behovet for styrking av regelverk og plassering av ansvar. Selv med god samordning og ved å utvikle gode samarbeidsmåter, er regelverket mangelfullt for adekvat brannsikring sett i forhold til nasjonale mål. Sikringsprosjektet anbefaler at krav skjerpes og at det skjer en styrking av hjemmelsgrunnlaget for sikring av verneverdig og fredete bygninger og kulturmiljøer mot brann og forfall.

Likeledes viser arbeidet at dagens plassering av hjemler og myndighet bør vurderes. I arbeidet med Sikringsprosjektet har det fremkommet at det trolig er ulik rolleforståelse i forhold til hvilket lovverk og hvilken myndighet som skal ha ansvaret for sikring, og det bør belyses nærmere om dette er til hinder for sikringen. Diskusjonen om disse problemstillingene er både nyttig og viktig. Dette er også problemstillinger som har kommet fram i andre aktuelle sammenhenger siste år. Gjennom prosjektet er en bykommune gitt muligheten til å utrede roller, rollefordeling og hensiktsmessig bruk av lovverk. Juridiske virkemidler og økonomi er verktøy. Faglige vurderinger må ligge til grunn, og tydelige hjemler og virkemidler gir et bedre utgangspunkt for drøftelser.

Utforming og tolkning av lovverket er sentrale myndigheters oppgave. Både Riksantikvaren og Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap har som kjent vært aktive deltakere i både styringsgruppen og arbeidsgruppene i Sikringsprosjektet. Stortingsmeldingen "Brannsikkerhet" viser konkret til Sikringsprosjektet og forventer å hente ut en gevinst i form av overføringsverdi til resten av landet. I stortingsmeldingen heter det at Miljøverndepartementet og Justisdepartementet på bakgrunn av resultatene, vil be Riksantikvaren og Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap om å vurdere behov for endringer i regelverket, med sikte på klarere krav til brannsikring. Sentralt har man nå igangsatt denne vurderingen og Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap og Riksantikvaren ser nå på regelverket rundt brannsikring av fredete bygninger, både begrensinger og muligheter. Rapporten fra Sikringsprosjektet vil være viktig for dette arbeidet. Regelverket er uklart, noe som også er fastslått gjennom Sikringsprosjektets arbeid. Det finnes heller ikke et definert sikkerhetsnivå for fredete bygninger, og det er bygningens bruk som definerer krav til brannsikkerhet.

Stortingsmeldingene legger til grunn en null-visjon når det gjelder tap av fredet bebyggelse og sikkerhetsnivået må legges tilsvarende. Meldingene henvender seg til alle lovene, men lovverket samlet gir ikke hjemmel for å oppfylle dette.

Et avsluttende seminar skal avholdes for alle deltakerne i Sikringsprosjektet. Seminaret vil kunne ha stor nytteverdi sammen med rapporten for operasjonalisering av tiltakene og er en viktig avslutning på prosjektet.

Nettverk og andre prosjekter

By-til-by nettverk

Utfordringer knyttet til brannsikring oppleves alle steder. Ulike byer og steder har hatt ulikt fokus og valgt forskjellige løsninger i forhold til både brannforebygging og sikringstiltak. Høsten 2009 ble det opprettet et nettverk mellom Trondheim, Stavanger og Bergen for å utveksle erfaringer og samarbeide om brannsikring. Bergen inviterte til den første nettverkssamlingen i oktober 2009. Da var fokus på tette trehusområder. En felles forståelse ble etablert med et sterkt ønske om å videreutvikle nettverket og styrke samarbeidet mellom byene. På samlingen ble det utvekslet erfaringer og det ble gjensidig orientert om pågående prosjekter og tiltak i de tre byene. Også arbeid i Tønsberg og Røros ble presentert. En viktig målsetting for samlingen var å se hvordan de parallelle prosjektene kunne dra nytte av hverandre og oppnå størst mulig synergieffekt og dermed effektiv utnyttelse av offentlige ressurser. Videre var det et mål å etablere et godt nettverk for videre samarbeid, også rundt andre relaterte oppgaver. Som i Bergen, har en også i Trondheim og Stavanger erfart positive ringvirkninger i form av økt bevissthet og bedre tverrfaglighet gjennom fokus på brannsikring av brannsmitteområder. Samhandling og godt samarbeid på alle nivå var en vesentlig erfaring og suksessfaktor hos alle. I september 2010 ble den neste nettverkssamlingen arrangert i Stavanger og det er planlagt ny samling høsten 2011.

Bra By (Brannsikker by) prosjektet

"Bra By"-prosjektet har fokus på brannsikring av de tolv brannsmitteområdene i Bergen. Bergen kommune har mottatt 2.1 millioner kroner i statlige tilskuddsmidler til prosjektet fra Riksantikvaren, tildelt gjennom Hordaland fylkeskommune i mai 2009. Prosjektet er et kommunalt prosjekt men har trukket veksler på Sikringsprosjektet og den ekspertise som er samlet der. Arbeidet med "Bra By" har gått delvis parallelt med Sikringsprosjektet og prosjektene har hatt gjensidig nytteverdi, spesielt i forbindelse med utarbeiding av brannsikringsplan for pilotområdet Rosegrenden. Erfaringene herfra bringes videre i arbeidet med å lage brannsikringsplaner for de øvrige brannsmitteområdene og for gjennomføring av tiltak.

"Bra By" har, i tillegg til brannsikringsplaner for alle brannsmitteområdene, som mål å lage "Sårbarhetskart" over brannsmitteområdene. Disse kartene skal være grunnlagsmateriale og en støtte i utarbeidelse av brannsikringsplaner for de enkelte brannsmitteområdene som har ulik karakter og ulike utfordringer. Kartene vil være GIS-baserte ⁶⁷ og vise sårbarhet relatert til både kulturminneverdier og brannrisiko. Kartet vil være et nyttig arbeidsverktøy for kommunen i mange sammenhenger og det er et mål å tilgjengeliggjøre dem både ved uttrykning, beredskapsarbeid, kulturminnearbeid, planarbeid og i øvrig saksbehandling i kommunen. Sikkerhetsfaktorer utgjør en teknisk utfordring i forhold til sømløs tilgjengelighet mellom Brannvesenet og den øvrige kommuneadministrasjonen. Brannvesenet, Byantikvaren og Etat for plan og geodata samarbeider tett i prosjektet.

⁶⁷ Geographic Information System

Andre prosjekter

På by-til-by nettverksmøtet i oktober 2009 ble brannberedskapen og det brannforebyggende arbeidets betydning poengtert i diskusjonen. En diskuterte også bygningstekniske tiltak, sprinkling og søppelhåndtering, hvor byene har ulike erfaringer.

Av statens motkonjunkturpakke på 77 mill i 2009 fikk Trondheim 4.4 mill til brannsikring. Brannsikringsprosjektet i Trondheim inngår i den langsiktige strategiplanen for det forebyggende brannvernarbeidet som ble vedtatt i 2007, hvor sikring av den eldre tette trehusbebyggelsen står sentralt. Her er det mange likhetstrekk med det som gjøres i Bergen. Prosjektet er organisert med styringsgruppe, prosjektleder og arbeidsgruppe som også fungerer som ressurs, og ulike underprosjekt under dette.

Samtlige byer opplever at tiden er den største utfordringen, både fordi bestillingsprosesser og saksbehandling tar tid, men også fordi antall relevante firma med nødvendig kompetanse i Norge er begrenset. Det er mange forvaltningsaktører i bildet og det å etablere den viktige tverrsektorielle forståelse er tidkrevende. Trondheim har nettopp fått en lokal forskrift som gir mulighet til å føre tilsyn med murgårder, omsorgsboliger og tett trehusbebyggelse. Dette er sammenlignbart med forskriften som Bergen fikk i 2004. Et konsulentfirma har fått i oppdrag å lage brannsikringsplan for utvalgte områder i Trondheim.

Konsulenten er også tildelt oppgaven med å utarbeide et system for håndtering av informasjon i samarbeid med flere institusjoner; Trondheim kommune, Trøndelag brann- og redningstjeneste, Vestfold interkommunale Brannvesen, Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap, Riksantikvaren og NTNU. Informasjonen skal være georefererbar (GIS), søkbar og tilgjengelig. Prosjektet har viktige fellestrekk med kartdelen i Bra By-prosjektet i Bergen og dette gir grunnlag for et tett samarbeid videre.

I Stavanger har alle avdelinger i kommunen beredskapspersoner og det jobbes kontinuerlig med forebyggende beredskap i samspill med disse personene. Det utføres en omfattende kontroll gjennom el-tilsyn, brannvesenets tilsyn og med holdningskampanjer. Som i de andre byene er tverrsektorielt samarbeid et viktig stikkord. Her er spesielt kombinasjon med el-tilsyn bra, dette gir mulighet for tilsyn i samtlige bygninger, også dem uten ildsted.

Stavanger har også varmesøkende kamera men har i likhet med Bergen dårlige erfaringer så langt med dette. De oppfordrer til et tettere samarbeid om løsninger og felles krav til produsenter og leverandører.

Stavanger påpeker at tidliginnsats må være godt planlagt. Øvelse anses derfor som viktig.

Når det gjelder sprinkling, er det der brukt 2.2 mill av midler fra Riksantikvaren til sprinkling av de mest utsatte bygningene. En har også sett på bygningstekniske tiltak, blant annet tetting av dråpefall mot gate for å redusere fare for påtenning. En har også benyttet midler fra Riksantikvaren til flere brannmeldere med direkte kobling til brannvesenet. Oppsummert erfarer en i Stavanger at det er viktig å velge ut prosjektområder for å oppnå resultat.

Også i Sverige er det igangsatt prosjekt for å sikre kulturminneverdier ved brann og ulykker. "Regionala nätverk för katastrofberedskap och restvärdesreddning i kulturmiljöer" har eksistert siden 2006. I 2010 er det etablert et prosjekt for å styrke og profesjonalisere dette ytterligere. Dette er et ledd i den svenske Riksantikvaren (Riksantikvarieämbetet) sitt arbeid med sikring av kulturhistoriske verdier ved brann og andre ulykker. Prosjektleder Lisa Nilsen har vært i kontakt med Sikringsprosjektet for utveksling av erfaringer og for å diskutere forslag til løsninger.

Dokumentets referanser og nyttige lenker:

Notat om juridiske og økonomiske virkemidler fra arbeidsgruppe 2 (BKSAK 200817152-19)

Notat fra Hordaland fylkeskommune (BKSAK 200902560-19)

Forslag til brannsikringsplan for Rosegrenden utarbeidet av NEAS/SWECO (BKSAK 200902705-3)

Notat om slukkeanlegg NEAS (BKSAK 200902560-20)

Et eksempel på bygningskort (saksnr xxxxxx)

Direktoratet for Samfunnssikkerhet og Beredskap: www.dsb.no

Statens bygningstekniske etat: www.be.no

Riksantikvaren: www.ra.no

Hordaland fylkeskommune: www.hordaland.no

Bergen kommune: www.bergen.kommune.no

På **Lovdata** nettsted ligger viktige og sentrale rettskilder gratis tilgjengelig: www.lovdata.no

Sikringsprosjektet (2009 - 2010)

– et samarbeidsprosjekt mellom **Bergen kommune,**
Hordaland fylkekommune, Riksantikvaren,
Direktoratet for samfunnsikkerhet og beredskap
og Statens bygningstekniske etat

